

Eryri | Snowdonia

AM BYTH

FOREVER

Hydref • Autumn 2023

Cymdeithas Eryri
Snowdonia Society

Gweithio dros Eryri • Working for Snowdonia

Cymdeithas Eryri
Snowdonia Society

Sefydlwyd Cymdeithas Eryri yn 1967 a'i nod yw gwarchod a gwella harddwch a rhinweddau arbennig Eryri a hyrwyddo eu mwynhad er budd pawb sy'n byw, yn gweithio neu'n ymweld â'r ardal, yn awr ac yn y dyfodol.

The Snowdonia Society, established in 1967, works to protect and enhance the beauty and special qualities of Snowdonia and to promote their enjoyment in the interests of all who live in, work in or visit the area both now and in the future.

YMAELODWCH HEDDIW! • JOIN TODAY!

Ddim yn aelod?

Cefnogwch ein gwaith o warchod a gwella tirluniau a bio amrywiaeth arbennig Eryri trwy ymaelodi!
Aelodaeth unigol: £30
www.cymdeithas-eryri.org.uk

Not a member?

Support our work to protect Snowdonia's special landscapes and biodiversity by becoming a member!
Individual membership costs £30
www.snowdonia-society.org.uk

Swyddogion ac Ymddiriedolwyr: Officers and Trustees:

Llywydd • President: Roger Thomas
Is-llywyddion • Vice-presidents:
Ei Fawrhydi/His Honour Huw Morgan Daniel CVO KStJ, David Firth, Syr/Sir Simon Jenkins FSA
Cadeirydd • Chair: Sue Beaumont
Is-gadeirydd • Vice-chair: Denis McAteer
Aelodau'r Pwyllgor • Committee Members: Julian Pitt, Mathew Teasdale, Jane Barbrook, David Walker

Staff:

Cyfarwyddwr • Director: Rory Francis
Swyddog Aelodaeth a Chyfathrebu • Membership & Communications Officer: Debbie Pritchard
Gweinyddwr Digwyddiadau a Gwirfoddolwr • Events and Volunteer Administrator: Jen Willis
Rheolwr Rhaglen • Programme Manager: Mary-Kate Jones
Uwch Swyddog Cadwraeth • Senior Conservation Officer: Daniel Goodwin
Swyddog Cadwraeth a Thŷ Hyll • Conservation and Tŷ Hyll Officer: Mary Williams
Cynorthwydd Cadwraeth • Conservation Assistant: Cai Bishop-Guest
Cynorthwydd Ymgysylltu • Engagement Assistant: Peri Hâf Smith
Swyddog Ariannol • Finance Officer: Hazwani Ibrahim

Daw'r cylchgrawn hwn atoch mewn deunydd i'w gompostio gartref

This magazine comes to you in home compostable wrap

Christmas Challenge

BigGive

Ewch i'n gwefan rhwng 28/11/23 a 5/12/23 i gyfrannu at yr Her Nadolig.

Visit our website between 28/11/23 and 5/12/23 to donate to the Christmas Challenge.

YMWADIAD GOLGYDDOL

Cynhyrchwyd y cylchgrawn gan dîm golgyddol yn cynnwys Debbie Pritchard, Sue Beaumont a Denis McAteer. Rydym yn hynod ddilolchgar i'r holl awduron a ffotograffwyr sydd wedi cyfrannu at y rhifyn hwn. Cofiwch mai safbwytiau personol yr awduron sy'n cael eu mynegi ganddynt, ac nid ydynt o reidrwydd yn adlewyrchu polisi Cymdeithas Eryri.

EDITORIAL DISCLAIMER

The magazine is produced by an editorial panel of Debbie Pritchard, Sue Beaumont and Denis McAteer. We are very grateful to all the authors and photographers who have contributed to this issue. The views expressed by the authors are their own and do not necessarily reflect Snowdonia Society policy.

Cymdeithas Eryri • Snowdonia Society

Caban, Yr Hen Ysgol, Brynrefail,
Caernarfon, Gwynedd LL55 3NR
01286 685498
info@snowdonia-society.org.uk
www.cymdeithas-eryri.org.uk
www.snowdonia-society.org.uk
Rhif elusen/Charity no: 1155401

Cynnwys

- 4 Golygyddol
- 6 Yn gryno: y diweddaraf a gwybodaeth leol
- 8 Fforestydd coniffer Eryri yn ehangu
- 12 Diwrnod ym mywyd gwirfoddolwr
- 14 Pam ydyn ni'n bodoli?
- 18 Bythynnod cudd y Carneddau
- 22 Plas Coch di-blastig?
- 26 Gallwch adael y car adref!
- 30 Annog twristiaeth gyfrifol ac eiriol dros fynediad lleol

Contents

4	Editorial
7	Shortcuts: updates and local knowledge
10	Eryri's expanding conifer forests
13	A day in the life of a volunteer
16	Why do we exist?
20	Lost cottages of the Carneddau
24	A Plastic Free Plas Coch?
28	You really can leave the car behind!
31	Encouraging responsible tourism and advocating for local access

Diolch i'n haelodau busnes

Dyma'r busnesau diweddaraf i ymaelodi â Chymdeithas Eryri. Mae rhestr lawn o aelodau busnes i'w gweld yma: www.snowdonia-society.org.uk/cy/aelodau-busnes

Os ydych yn gwybod am fusnes sy'n gweithredu ym Mharc Cenedlaethol Eryri neu'n agos ato, pam na wnewch chi awgrymu eu bod yn ymaelodi fel Aelod Busnes?

WALES COTTAGE HOLIDAYS

Original Cottages

Asiantaeth bwthyn cenedlaethol yw Wales Cottage Holidays sydd â dewis rhagorol o fwythynnod gwyliau gwledig ac arfordirol yng ngogledd Cymru ac Eryri.

www.walescottageholidays.co.uk

Wales Cottage Holidays is a national cottage agency with an outstanding selection of rural and coastal self-catering holiday cottages in north Wales and Snowdonia.

Ers dros 30 mlynedd, mae holidaycottages.co.uk wedi bod yn darparu gwasanaeth dosbarth cyntaf i'n gwesteion. Rydym yn helpu pobl i ddod o hyd i'w bwthyn perffaith mewn mannau treulio gwyliau poblogaidd yn cynnwys Cymru.

www.holidaycottages.co.uk

For over 30 years, holidaycottages.co.uk has been providing a first-class service to our guests. We help people find their perfect cottage in popular holiday destinations including Wales.

Sugar & Loaf. Bythynnod moethus a chabannau pren moethus Cymreig.

www.sugarandloaf.com

Sugar & Loaf. Luxury Welsh cottages, lodges and log cabins.

Thanks to our business members

These are the recent businesses to join the Snowdonia Society. A full list of business members can be found here: www.snowdonia-society.org.uk/business-members

If you know a business that operates in or near the Snowdonia National Park, why not suggest they become a Business Member?

ellisbrigham

Gwerthwr offer chwaraeon mynydd ar gyfer sgôj. eira fyrrdio, mynydda, cerdded a dringo, yw Ellis Brigham, a ymaelododd â Chymdeithas Eryri i gefnogi'r gwaith da a'i gyfathrebu i gwsmeriaid.

www.ellis-brigham.com

Ellis Brigham is a retailer of mountain sports equipment for skiing, snowboarding, mountaineering, hiking and climbing. We joined Snowdonia Society to support the great work and communicate it to customers.

Glaslyn Cyf. Cynhyrchwyr hufen iâ a chaffi. Rydym yn rhoi pwyslais ar gynaladwyedd a gwarchod y man arbennig yr ydym yn byw ac yn gweithio ynddo. Hoffem fod o gymorth wrth liniaru rhai o effeithiau twristiaeth (yr ydym hefyd yn dibynnu'n drwm arni fel busnes).

www.glaslynices.co.uk

Glaslyn Ltd. Ice cream producers and café. We value sustainability and protecting the special place we live and work in. We'd like to help counteract some of the impact from tourism (that we also rely on heavily as a business).

Diolch i Glaslyn am ein helpu ar fyr rybudd yn ystod penwythnos MaD.
Thank you to Glaslyn for helping us out at the MAD weekend at the last minute.

Ffarwelio a chroesawu

Ers ein rhifyn y gwanwyn rydym wedi ffarwelio â John Harold; yn ei olygyddol diwethaf roedd yn adlewyrchu ar yr holl a gyflawnwyd gan Gymdeithas Eryri yn ystod ei ddeng mlynedd o arweiniad. Roedd hyn yn cynnwys sut y bu i John ddatblygu a meithrin gwirfoddolwyr i wella effaith ein gwaith cadwraeth ymarferol. Fe wnaethom hefyd ffarwelio â Judith Bellis a ymddeolodd yn gynharach eleni fel Swyddog Ariannol ers dros 10 mlynedd. Llwyddodd Judith i gynnal ochr ariannol y Gymdeithas ar drywydd cyson a chyfrannodd at ddatblygiad y Gymdeithas dros ddegawd hynod o gynhyrchiol. Dymunwn yn dda i John yn ei yrfa nesaf gyda Plantlife ac i Judith yn ei hymddeoliad.

Rhawn groeso i Rory Francis fel ein Cyfarwyddwr newydd a Hazwani Ibrahim fel ein Swyddog Ariannol i'n teulu o staff, ymddiriedolwyr, gwirfoddolwyr a chefnogwyr. Rydw i'n siŵr y byddan nhw'n dod â'u gweledigaeth a'u dylanwad eu hunain o ran sut all Cymdeithas Eryri wneud gwahaniaeth dros y ddegawd nesaf.

Wrth i ni agosáu at ein CBC, hoffwn dalu teyrnged i'n hymddiriedolwyr sydd wedi gadael yn ystod y flwyddyn neu sydd ar fin camu i lawr. Mae pob ymddiriedolwr yn cyfrannu eu hamser a'u hymdrefchion i sicrhau bod Cymdeithas Eryri yn cael ei gweithredu'n dda, yn atebol ac yn strategol berthnasol yn wyneb cyfleoedd a heriau'r dyfodol, gan weithio'n dawel (fel arfer!) yn y cefndir.

Cadeiriodd Jane Parry Evans ein his-bwylgor Ariannol yn ofalus ac yn broffesiynol ac roedd yn allweddol yn ein proses o newid i system well o reolaeth ariannol. Darparodd Jane gyngor technegol a TG ac roedd hi hefyd yn olygydd y cylchlythyr.

Cyfrannodd Richard Neale ddoethineb a gweledigaeth o'i yrfa yn yr Ymddiriedolaeth Genedlaethol, yn enwedig parthed ein adeilad treftadaeth, Tŷ Hyll; cyfrannodd hefyd i'n cylchgrawn a rhannodd ei gariad tuag at yr iaith Gymraeg.

Roedd Richard Brunstrom yn hanfodol bwysig i'r ymgynghoriadau ar Gomisiwn Trafnidiaeth Gogledd Cymru a chadeiriodd yr is-bwylgor Arian a Rheolaeth.

Mae Denis McAteer, sy'n ysgrifennu yn y rhifyn hwn, wedi fy nghefnogi'n bersonol ledled nifer o feysydd yn ystod y flwyddyn gan ddefnyddio ei brofiad hir ei hun o waith yn cadeirio y Ramblers a gyrra mewn arweiniad addysgol, ac rydw i'n hynod ddiolchgar iddo,

Dymunaf pob dymuniad da i bawb sy'n symud ymlaen ac rydw i'n croesawu pob un sydd wedi dod atom o'r newydd yn cynnwys ymddiriedolwyr wrth i Gymdeithas Eryri barhau ar ei thraith o gwblhau gwaith rhyfeddol.

Sue Beaumont, Cadeirydd Cymdeithas Eryri

Goodbyes and hellos

Since our spring issue we have said farewell to John Harold whose last editorial reflected on the many achievements Cymdeithas Eryri has made under his decade of leadership. This included how John grew and nurtured volunteers to enhance the impact of our practical conservation work. We also said farewell to Judith Bellis who retired earlier this year as Finance Officer of more than 10 years. Judith kept the Society's finances on a steady track and contributed to the Society's development over a very productive decade. We wish John well in his next career with Plantlife and Judith in her retirement.

We welcome Rory Francis as our new Director and Hazwani Ibrahim as our new Finance Officer to our family of staff, volunteers, trustees and supporters. I am sure they will bring their own vision and influence as to how Cymdeithas Eryri can best make a difference over the next decade.

As we get closer to our AGM, I'd like to pay tribute to trustees who have left during the year or are about to step down. All trustees put in considerable time and effort to ensure that Cymdeithas Eryri is well run, accountable and strategically relevant in the face of future opportunities and challenges, working quietly (usually!) in the background.

Jane Parry Evans chaired our Finance sub-committee with great care and professionalism and was instrumental in our transition to an improved financial management system. Jane provided technical and IT advice and was also an editor of the magazine.

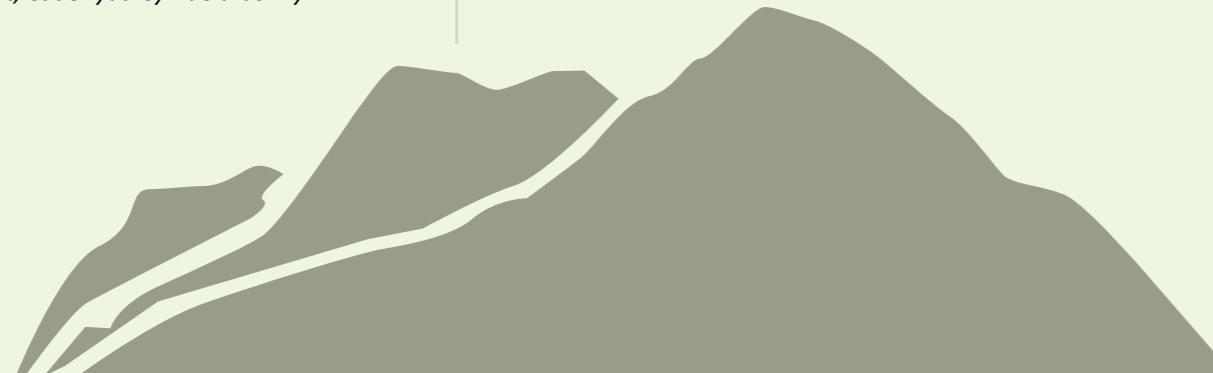
Richard Neale contributed wisdom and insights from his career in the National Trust, especially on our heritage building Tŷ Hyll, contributed to the magazine and shared his love of the Welsh language.

Richard Brunstrom was instrumental in contributing to the consultations on the North Wales Transport Commission and chaired the Finance and Governance sub-committee.

Denis McAteer who writes in this edition has personally supported me across a number of areas during the year for which I am very grateful, drawing on his own long experience of chairing roles in the Ramblers and a career in educational leadership.

I wish all those who are moving on all the very best and welcome all newcomers including new trustees as Cymdeithas Eryri continues on its journey of amazing work.

Sue Beaumont, Snowdonia Society Chair

Fy chwe mis cyntaf

My first six months

Mae'n anodd gen i gredu bod chwe mis wedi mynd heibio yn barod ers i mi ddechrau gweithio i Gymdeithas Eryri! Fel Cynorthwydd Ymgysylltu'r tîm, rydw i'n gyfrifol am reciwtio amrywiol aelodau newydd, aelodau busnes, cefnogwyr, a gwirfoddolwyr, fel ein bod yn gallu parhau i wneud argraff bositif. O fewn fy rôl byddaf hefyd yn cynorthwyo gyda datblygu a gwireddu rhaglen o ddiwyddiadau a gweithgareddau cyhoeddus i godi proffil y Gymdeithas.

Fel un sydd wedi byw yng ngogledd Cymru erioed, rydw i'n teimlo gwir angen i warchod ein manau gwylt yn ogystal â'n diwylliant a'n hiaith. Mae hi wedi bod yn hynod o werth chweil gweld y gwaith y mae Cymdeithas Eryri wedi ei gyflawni dros y blynnyddoedd i sicrhau bod ein Parc Cenedlaethol yma i genedlaethau'r dyfodol ei fwynhau, ac wedi ei warchod ar ran y rhywogaethau sy'n dibynnu arno er mwyn goroesi.

Ers ymuno â'r tîm rydw i wedi cael sawl cyfle i helpu ar ddyddiau cadwraeth yn ogystal â dysgu sut i arwain y dyddiau yma fy hun. Roedd helpu'r Ymddiriedolaeth Genedlaethol ar ddiwrnod cynnal llwybrau yng Nghwm Bochlwyd yn agoriad llygad i mi fel rhywun sy'n cerdded yn rheolaidd yn y mynyddoedd. Gallaf bellach werthfawrogi'n llwyr faint o waith sydd ei angen wrth adeiladu a chynnwl y llwybrau yma.

Roedd yn ddifyr iawn dysgu sut mae seicoleg dynol yn cael ei ystyried wrth gynllunio'r llwybrau hyn. Fel pobl, rydym yn naturiol yn debygol o chwilio am llwybrau syml a thorri corneli ac mae hyn, yn ei dro, yn effeithio'n uniongyrchol ar y llystyfiant o dan draed ac sydd, ymhym amser, yn gadael 'creithiau' di-fywyd yn y tirlun.

Mae gwarchod ein tirlun yn arbennig o bwysig i mi gan fod yr awyr agored yn cynnig lloches i mi. Mae dringo wynebau creigiau, ymdrochi mewn llynnoedd ac ymlwybro i fyny mynyddoedd wedi bod yn hanfodol i fy iechyd meddwl. Mae wedi ei narparu â lle i ymlacio, dysgu a rhywle i fy narparu ag ysbrydoliaeth ar gyfer fy mheintiadau. Rydw i'n credu'n gryw bod rhywbeth i bawb wrth wyliau byd natur a bod yn rhan ohono.

Yn y chwe mis diwethaf rydw i wedi helpu Jen i drefnu penwythnos MaD (Mentro a Dathlu) ac rydw i wedi dysgu'n gyflym gymaint o waith sydd angen ei gyflawni i gynllunio digwyddiad.

Rydw i'n mwynhau gweld pethau'n datblygu o'r cyfnod cynllunio yr holl ffordd i'r dyddiau eu hunain, pan fyddwn yn gallu dod draw a rhyngweithio â phob un ohonoch! Mae'n wirioneddol wych gweld nifer o bobl o bob cwr o Eryri a thu hwnt sy'n parhau i'n cefnogi un ai fel gwirfoddolwyr, aelodau, neu bobl eraill llawn brwdrydedd. Rydw i'n edrych ymlaen at gael gweld beth fydd dyfodol Cymdeithas Eryri ac rydw i'n falch o fod yn rhan ohoni.

Peri Haf Smith, Cynorthwydd Ymgysylltu, Cymdeithas Eryri

I find it hard to believe it's already been six months since I started working with the Snowdonia Society! As the team's Engagement Assistant, I'm responsible for actively recruiting diverse new members, business members, supporters, and volunteers, so that we can continue to make a positive impact. Within my role I'll also be assisting with developing and delivering a programme of public events and activities to increase the Society's profile.

Having lived in north Wales since I was born, I feel a strong need to protect our wild places as well as our culture and language. It's been incredibly rewarding to see the work Snowdonia Society has done over the years to ensure our National Park is here for future generations to enjoy and protected for the species that rely on it to survive.

Since joining the team I've had various opportunities to help on conservation days as well as learning to lead these days myself. Helping the National Trust on a footpath maintenance day at Cwm Bochlwyd was very eye opening for me as someone who walks in the mountains regularly. I can now fully appreciate the amount of hard work that goes into building and maintaining these paths.

It was also interesting to learn how human psychology is taken into consideration when planning these paths. Naturally as humans we are prone to looking for simple routes and shortcuts which in turn has a direct impact on the vegetation underfoot, overtime creating lifeless "scars" in the landscape.

Protecting our landscape is especially important to me as the outdoors has been my refuge. Hanging onto rock faces, swimming in lakes and plodding up mountains has been invaluable to my wellbeing and mental health. It's provided me with a place to unwind, learn and somewhere to gather inspiration for my paintings. I strongly believe there's something we can all take from watching nature and being immersed in it.

In the past six months I've been helping Jen organise the MaD (Make a Difference) weekend and have quickly learnt the amount of hard work that goes into planning an event.

I'm enjoying seeing things go from the planning stages all the way to the days themselves, where we get to see and interact with all of you! It's truly amazing to see the number of people from all over Eryri and beyond who continue to support us whether as volunteers, members, or fellow enthusiasts. I'm looking forward to seeing what the future of Snowdonia Society looks like and I'm proud to be part of it.

Peri Haf Smith, Engagement Assistant, Snowdonia Society

Yn gryno: y diweddaraf a gwylbodaeth leol

Mae staff a gwirfoddolwyr Cymdeithas Eryri wedi cael y faint o gymryd rhan ym mhroject ledled y DU yr RSPB, Curlew LIFE, eleni ac wedi ymgymryd ag arolygon cynefin, ysglyfaethwyr ac adar. Mae poblogaeth gyliniroyd sy'n magu wedi prinhhau'n sylweddol ledled y rhan fwyaf o'r DU, ac mae'r Arolwg Adar sy'n Nythu yn nodi prinhad yn yr Alban, Lloegr a Chymru, a phrinhad drwyddo draw yn y DU o 42 y cant rhwng 1995 a 2008 (Curlew Conservation - The RSPB). Byddwn yn parhau ein gwaith dros y gaeaf ac yn clirio conifferau i wella cynefin ar gyfer y gylinir. Gobeithiwn adrodd ar ddarlun mwy iach yn y blynnydoedd i ddod!

Llawer o ddiolch i'r Ymddiriedolaeth Cadwraeth Cacwn sydd wedi cynnal sesiynau a dyddiau maes gwych i wifoddolwyr a staff yr haf hwn, ac wedi ein paratoi ar gyfer casglu data gwerthfawr ar amlder ac amrywiaeth rhywogaethau o gacwn yn Eryri. Meddai Mary Williams, y Swyddog Cadwraeth: 'Roedd yn wych rhoi ein hyfforddiant adnabod a dderbyniwyd ar-lein ar waith. Wrth i'r diwrnod maes fynd yn ei flaen roeddem yn gallu adnabod llawer o gacwn a welwyd, a phenderfynu a oedden nhw'n wryw, yn fenyw neu'n freninesau. Roeddwn i, beth bynnag, yn teimlo'n barod i gynnal fy arolygon cacwn fy hun wedyn. Rydw i'n ddiolchgar am y cyfle i ddysgu gan arbenigwr.'

Llinellau yn y tirlun:

Rydym wrth ein bodd o gael ein gwobrwyd â £20,000 gan Raglen Grant Cymunedol Dosbarthiad Trydan y Grid Cenedlaethol! Rydym yn ddiolchgar ac yn hynod falch o fod yn cydweithio â nhw ar gangen cyffrous o waith: Llinellau yn y tirlun.

Byddwch yn barod am ddigwyddiadau hyd yn oed fwy cyffrous gyda thema llinellol – o deithiau glan môr, hyfforddiant mordwyo a diwrnod o ffiorio llinellau'r tirlun drwy gyfrwng celf, i reoli llwybrau a gwrychoedd; bydd rhywbeth o ddiddordeb i bawb ar gael.

Yn agos at ddiwedd y llynedd cytunodd Parc Cenedlaethol Eryri i roi'r gorau i ddefnyddio'r gair "Snowdonia" yn enw'r Parc a'i alw'n Barc Cenedlaethol Eryri yn y dyfodol. Yn fwy diweddar mae trefnwy'r Marathon Eryri wedi penderfynu y bydd y ras bellach yn cael ei galw yn Farathon Eryri. Mae newidiadau'n digwydd ar hyd a lled Cymru i warchod yr iaith Gymraeg drwy ddefnyddio'r fersiwn Gymraeg am nodweddion tirlun lle mae dewis heblaw y Saesneg ar gael. Byddwch bellach yn ymwybodol bod y mynydd yn cael ei alw Yr Wyddfa erbyn hyn ac mae'n debygol eich bod wedi gweld y penawdau yn sgil y newid o'r enw Saesneg i Bannau Brycheiniog. Mae erthegl yn y cylchgrawn hwn yn gofyn am ystyriaeth i newid i'n pwrpasau elusennol – a ddylem hefyd fod yn ystyried gollwng "Snowdonia" o'n henw? (Cyfeillion Eryri?)

Pont Newydd y Bibell

Cawsom wahoddiad i fynychu agoriad Pont y Bibell Newydd yn Nolgarrog yn dilyn buddsoddiad o £2m gan Ddŵr Cymru a chawsom gyfle i gynnal trafodaethau gyda'r AS a'r AC lleol a chynrychiolydd Cyngor Sir Bwrdeistref Conwy. Codwyd y bont newydd i greu cyswllt beicio a cherdded o'r pentref ar lan orllewinol afon Conwy i'r orsaf reilffordd ar yr ochr ddwyreiniol. Bydd y bont newydd yn cael croeso cynnes gan y trigolion lleol a bydd hefyd yn creu cyfleoedd am amrywiaeth o llwybrau cerdded ar naill ochr yr afon. Mae'r bont yn ffurio elfen bwysig o'r cysylltiadau sydd yn cael eu creu o ochr orllewinol Betws-y-coed i llwybr Teithio Byw Glan Conwy. Cynhalwyd ymgynghoriad hefyd ar bont Sapper newydd ym Metws-y-coed a fydd yn darparu cysylltiad tebyg ac sydd fawr ei hangen gan bobl leol.

Diolch i chwaraewyr Loteri Cod Post y Bobl

Rydym yn falch iawn o dderbyn gwobr o £25,000 gan Ymddiriedolaeth Gymunedol y Cod Post, elusen ddosbarthu grantiau a ariennir yn gyfan gwbl gan chwaraewyr Loteri Cod Post y Bobl. Defnyddir yr arian hwn i warchod Eryri drwy gefnogi ein gwaith cadwraeth ymarferol. Rwan, yn fwy nag erioed, mae angen i ni warchod ein mannau arbennig a bydd yr arian hwn yn ein helpu i wneud hynny. Bydd ein timau o wifoddolwyr yn trwsio llwybrau, plannu coed, clirio sbwriel a rheoli cynefinoedd ar gyfer bywyd gwylt. Cysylltwch â'n tîm am fwy o wybodaeth ynglŷn â sut i gymryd rhan a rhoi rhywbeth yn ôl i Eryri.

Shortcuts: updates and local knowledge

Mary Williams, Gwylio'r gylinir • Mary Williams, curlew spotting

Snowdonia Society staff and volunteers have been privileged to be involved with the RSPB's UK-wide Curlew LIFE project this year, undertaking habitat, predator and bird surveys. There have been significant declines in the breeding population of curlews throughout much of the UK, with the Breeding Bird Survey indicating declines in Scotland, England and Wales, and an overall UK decline of 42 per cent between 1995 and 2008 (Curlew Conservation - The RSPB). We will be continuing our work over winter clearing conifers to improve habitat for curlews. We hope to report on a healthier picture in years to come!

Many thanks to the Bumblebee Conservation Trust who have delivered fantastic training sessions and field days for volunteers and staff this summer, equipping us to collect valuable data on the abundance and diversity of bumblebee species in Eryri. Conservation Officer Mary Williams says:

"It was fantastic to put into practice the identification training that we had received online. As the field day progressed we were correctly identifying many bumblebees on sight as to whether they were male, workers or queens. I, for one, felt ready to do my own bumblebee surveys afterwards. I am grateful for the opportunity to learn from an expert."

Lines in the landscape:

We are delighted to have been awarded £20,000 from the National Grid Electricity Distribution's Community Grant Programme. We are grateful and extremely pleased to be working with them on an exciting strand of work: Lines in the landscape.

Watch out for even more exciting events with a linear theme – from shoreline walks, navigation training and a day spent exploring the landscapes lines through art, to managing footpaths and hedges: there really will be something to capture everyone's interest.

nationalgrid

Towards the end of last year the Snowdonia National Park Authority agreed to drop the English word "Snowdonia" from the Park's name and in future it will be known as the Eryri National Park. More recently the organisers of the Snowdonia Marathon have decided that the race will now be called the Eryri Marathon. Changes are being made throughout Wales to protect the Welsh language by using the Welsh version for landscape features where an alternative to the English is available. You will be aware that Snowdon itself is now to be called Yr Wyddfa and you will no doubt have seen the headlines generated by the change to Bannau Brycheiniog (Brecon Beacons). An article in this magazine asks for consideration to be given to a change to our charitable purpose – should we also be considering dropping "Snowdonia" from our name? (Cyfeillion Eryri/Friends of Eryri?)

New pipeline bridge

We were invited to attend the opening of the new Pipeline Bridge in Dolgarrog following a £2m investment by Welsh Water and we were able to have discussions with the local MP, AM and representative of Conwy County Borough Council. The new bridge is built to give a cycling and walking link from the village on the west bank of the Conwy river to the railway station which is on the east side. This new bridge will be welcomed by the local residents and also creates opportunities for a variety of walking routes either side of the river. The bridge forms an important element of the linkages that are to be created from the west side to the Betws-y-coed to Glan Conwy Active Travel route. A consultation has also taken place on a new Sapper's Bridge in Betws which will provide a similar link and is much needed by locals.

Thanks to players of People's Postcode Lottery

We are delighted to have been awarded £25,000 from Postcode Community Trust, a grant-giving charity funded entirely by players of People's Postcode Lottery. This money will go towards protecting Eryri (Snowdonia) by supporting our practical conservation work. Now more than ever we need to look after our special places and this funding will help us to do just that. Our teams of volunteers will fix footpaths, plant trees, clear litter and manage habitats for wildlife. Contact our team for more information on how to get involved and give something back to Eryri.

Supported by players of

Awarded funds from

Fforestydd coniffer Eryri ym ehangu

Julian Pitt

Daeth coedwigo conifferaidd ar raddfa fawr i ben yn Eryri yn gynnar yn yr 1980au. Mae'n annhebygol y bydd hyn yn digwydd eto, er gwaethaf yr hybu amheus bod plannu coed yn 'gwrthbwys-carbon'. Y consensws yw cynyddu gorchudd coed sy'n cynnwys cyfran uchel o rywogaethau colldail brodorol, a gwireddu hyn drwy gyfuniad o blannu a galluogi dilyniant naturiol o ffynonellau o hadau gerllaw. Mae'r ddau yn digwydd, ond mae rhywbeth arall sydd yn peri cryn ofid yn digwydd hefyd.

Yn araf, ond yn raddol, mae coedwigoedd bythwyrdd newydd tywyll yn lledaenu; mae'n bosib y byddan nhw, yn y pen draw, yn gorchuddio arwynebedd mawr o ucheldir Eryri. Dydy'r rhain ddim wedi eu plannu'n fwriadol ond yn tyfu o hadau conifferau sydd wedi eu chwythu gan y pedwar gwynt o goed aeddfe o fewn ffiniau planhigfeydd presennol sydd wedi eu ffensio. Mae'r lluniau'n adrodd y stori.

Wedi rhyw ugain mlynedd bydd y coed yma hefyd yn hadu'n doreithiog. Sbriws Sitka (*Picea sitchensis*) yw'r rhain yn bennaf, ond mewn mannau ceir hefyd binwydd camfrig (*Pinus contorta*) a chedrwydd coch y gorllewin (*Tsuga heterophylla*). Mae'r hadu hwn wedi bod yn digwydd ers degawdau ond mae'n cyflymu. Ar hyn o bryd yr ardaloedd yr effeithir fwyaf arnyn nhw yw'r tir uwch ar hyd dyffryn Lledr. Ymystyngi ardaloedd eraill lle mae hyn yn digwydd mae Cwm Planwydd ar Mynydd Mawr, cyrion ucheldir coedwigioedd Coed y Brenin a Dyfi, hefyd ardaloedd eraill a ddynodwyd am eu bioamrywiaeth mewn mannau eraill fel Rhaeadr y Cwm a Chwm Cau ar Gader Idris. Daw'r rhan fwyaf o hadau o ffynonellau ar gyn-blanhigfeydd y Comisiwn Coedwigiaeth a reolir bellach fel rhan o stad Cyfoeth Naturiol Cymru (CNC). Ond, gellir beio hefyd ambell i blanhigfa mewn perchnogaeth breifat.

Wrth i gonifferau sydd wedi hadu dyfu ac atgynhyrchu, mi fyddan nhw'n raddol yn taflu cysgod dros y blodau a'r anifeiliaid lled-naturiol a gynhelir yno. Bydd tirlun hoff Eryri yn newid er gwaeth yn fy marn i. Bydd y coed newydd yn gwneud fawr o ddim i 'ddal' carbon atmosfferig yn y frwydr yn erbyn newid hinsawdd. Y rheswm am hyn yw mai mawn yw llawer o'r pridd dan sylw sydd, o'i adael heb ei blannu a'i reoli'n briodol, yn chwarae ei rôl ei hun mewn dal carbon.

Ar hyn o bryd mae'r arwynebedd o dan orchudd conifferau wedi hadu y tu allan i blanhigfeydd yn eithaf bach. Mae Eryri yn wynebu llawer o heriau amgylcheddol eraill ac mae adnoddau yn brin, felly a yw mynd i'r afael â'r broblem yn flaenoriaeth? Oes brys i weithredro?

Mae angen i ni ddysgu gwersi o ledaeniaid rhywogaethau ymledol eraill. Bydd aelodau'r Gymdeithas yn ymwybodol o'r problemau ecolegol a achosir gan rywogaethau anfrodorol eraill sydd wedi lledaenu ledled Eryri. Mae gwirfoddolwyr y Gymdeithas wedi gweithio ers blynnyddoedd i glirio Rhododendron (*Rhododendron ponticum*) sydd wedi ymledu i lawer o goedlannau hynafol lled-naturiol, a thwynnu iac-y-neidiwr (*Impatiens glandulifera*), o

Gwarchodfa Natur Genedlaethol Cwm Cau ar Gader Idris - Mae sbriws yn lledaenu hyd yn oed yn y lleoliad eiconig yma

- Cwm Cau National Nature Reserve on Cadair Idris - spruce is seeding even in this iconic location

gynefinoedd glannau nentydd a gwlyptir. Yn anffodus ni allwn gamu'n ôl mewn amser i gael sgwrs gyda'r garddwyr diniwed a gyflwynodd y planhigion yma i'r DU am y tro cyntaf – a'u perswadio i beidio. Yna ni fyddai'r broblem o ymledu i gynefinoedd naturiol wedi digwydd. Byddem wedi gallu defnyddio symiau enfawr o arian ar gyfer projectau eraill. Y wers allweddol yw gwaredu rhywogaethau ymledol yn gynnar, cyn iddyn nhw ledaenu, a bydd yr orchwyl yn llawer llai dychrynllyd a drud.

Gellir tynnu eginblanhigion bach â llaw, yn cynnwys y gwreiddiau. Ond mae'n grynnwaith – a gwyliwr eich cefn. Mae angen cwympo coed mwy sydd wedi hen sefydlu gyda lli bwa, torrwr-prysgwydd neu lif gadwyn ysgafn ac yna dylid taenu chwynladdwr priodol ar y bonion i ladd gwreiddiau ac atal ail-dyfiant.

Yn y blynnyddoedd diwethaf mae timau gwirfoddoli'r Gymdeithas wedi gweithio mewn partneriaeth gyda CNC i geisio lladd conifferau sydd wedi hadu o blanhigfeydd i gynefinoedd agored gwerthfawr o fewn stad CNC. Dywedodd Dan Goodwin wrthyf eu bod wedi cydweithio â CNC i greu parth ragod rhwng y goedwig yng Nghoed Cwrt a Gwarchodfa Natur Genedlaethol y Rhinog, ac mae'r Gymdeithas yn cymryd rhan ym mhroject LIFE y Gylfinir yr RSPB yn Ysbyty Ifan, lle mae coed coniffer ymledol wedi eu clirio o safleoedd nythu'r gylfinir. Ond mae'r broblem ledled Eryri bellach yn llawer rhy fawr i'n gwirfoddolwyr ddelio â hi.

Yn dechnegol, mae'r hyn sydd ei angen yn amlwg – arolwg i fapio'r manau lle mae problem, sicrhau caniatâd tifedduianwyr neu

Porfa arw ar fawn dwfn uwchben Dolwyddelan, lle mae sbriws yn hadu o blanhigfeydd cyfagos • Rough pasture on deep peat above Dolwyddelan, where spruce is seeding from nearby plantations

denantiaid fferm er mwyn rhoi'r gwaith trin ar waith, yna'r gwaith dygn ei hun. Mae'n debyg mai CNC yw'r corff sy'n y sefyllfa orau i sefydlu tîm bychan o staff a chontractwyr, sydd wedi eu hyfforddi i ddefnyddio'r offer priodol a'r defnydd diogel o chwynladdwyr. Byddai angen i dîm o'r fath fod ar gael am gyfnod amhenodol ar gyfer trin yr hadu yn y blynnyddoedd i ddod, mae'n debyg. Mae dau reswm dros hyn. Dydy llawer o blanhigfeydd sy'n aeddfedu a chynhyrchu hadau ddim wedi eu cwympo eto. Yn ail, polisi CNC ar gyfer ei stad ei hun ac wrth reoleiddio coedwigo preifat yw cynnwys cyfran o gonifferau yn y gymysgedd o rywogaethau pan fydd y rhan fwyaf o blanhigfeydd wedi eu cwympo yn cael eu hail-stocio. (Mae eithriadau, megis safleoedd coedlannau hynafol sydd wedi eu difrodi o ganlyniad i blannu conifferau yn y gorffennol.)

Ond pwys ydai'n talu am raglen cwymopo coed? Yn amlwg, CNC ddylai fod yn gyfrifol gan fod hadau a chwythwyd gan y gwynt wedi dod yn wreiddiol o'u planhigfeydd. Dyd y Gymdeithas ddim eto wedi holi, ond synnwn i ddim mai ymateb CNC fyddai 'rydym yn gweld y broblem a byddem yn falch o helpu, ond mae ein cyllideb yn brin ac mae gennym cymaint o flaenoriaethau pwysig eraill.' Os felly, ella y dylid herio hyn. Ond ar ba sail?

Mae CNC yn cyflawnhau ei fuddsoddiad parhaol mewn coedwigaeth planhigfeydd coniffer ar sail 'budd i'r cyhoedd' drwyddi draw. Dyma gyfuniad o fuddion ariannol (gwerthu pren, gwerth ychwanegol 'i lawr yr afon' wrth brosesu coed, cyflogaeth ac arbedion mewnforio) a pha bynnag fuddion amgylcheddol nad yd yn nhw'n ariannol sy'n wir godi o goedwigaeth conifferau. Rydw i'n credu y dylai gwerthusiad a chyfrifon CNC dderbyn yr egwyddor 'y llygrwr sy'n talu', sy'n golygu y dylen nhw gyllido i dalu am yr hyn fydd angen ei wneud i fynd i'r afael â phob niwed amgylcheddol a fydd yn codi o'u coedwigaeth planhigfeydd. Byddai'n anghywir trin niwed fel hyn fel 'allanoldebau' allanol, o ddim pwysigrwydd i CNC, oherwydd bod niwed yn deillio o dir sydd ym mherchnogaeth eraill. Derbynnir yr egwyddor mewn perthynas ag, er enghraift, osgoi niwed i gyrsiau dŵr. Mae'n gwneud synnwyr felly y dylid derbyn yr egwyddor yma hefyd parthed niwed i gynefinoedd agored o werth tirlun a bioamrywiaeth uchel. Pe bai coedwigaeth planhigfeydd yn dod yn 'aneconomaidd' oherwydd bod cost ychwanegol yn cael ei

gynnwys yn y gyllideb, yna ni fyddai modd wedyn cyflawnhau buddsoddiad cyhoeddus.

Hefyd, mae hi'n ddyletswydd gyfreithiol ar gyrrf cyhoeddus yn cynnwys CNC i 'fod ag ystyriaeth' i bwrpasau statudol parciau cenedlaethol Cymru. Mae'n rhaid i hyn olygu rhywbeth. Dylai o leiaf ei gwneud yn ofynnol osgoi neu liniaru'n llwyr unrhyw niwed, yn cynnwys niwed anfwriadol, i dirlun a bioamrywiaeth hoff Fryni.

Mae materion gwahanol yn codi lle ceir hadu o blanhigfeydd sydd mewn perchnogaeth preifat. Mewn achosion fel hyn, byddwn yn dadlau y dylai perchnogion planhigfeydd fod yn gymwys am grantiau (ee ar gyfer ailblannu) dim ond os ydyn nhw'n talu cost llawn gwaredu hadu oddi allan i ffiniau eu planhigfeydd a cheisio cael caniatâd ar gyfer hyn gan berchnogion cyfagos. Ond mae hynny'n arwain at gymhlethdod arall. Mae Cynllun Ffermio Cynaliadwy diweddar Llywodraeth Cymru'n cynnwys cynnig y dylai'r rhan fwyaf o ffermydd wireddu o leiaf 10% o orchudd coed. Pe bawn yn ffermwyr yr ucheldir, byddwn yn anfodlon caniatáu gwaredu conifferau wedi hadu pe bae'r rheiny, o'u gadael i dyfu, yn cyfrif tuag at y targed o 10%. Canlyniadau anfwriadol, yn sicr! Fe all hyn fod yn fater ymgrychu arall, sef darbwyllo Llywodraeth Cymru na ddylai conifferau wedi hadu gyfrif ac, yn wir, y dylai fod yn ofynnol ar dirfeddianwyr neu eu tenantiaid ganiatâu'r clirio os ydyn nhw'n dymuno elwa o gymhorthdal cyhoeddus am agweddau eraill o'u rheolaeth tir.

Hoffwn glywed oddi wrth aelodau eraill. A ddylai hyn ddod yn fater ymgrychu i'r Gymdeithas? Neu, o ystyried ein hadnoddau cyfyngedig, a oes materion pwysicach neu'n fwy tyngedfennol y dylem ganolbwytio ein gwaith eirioli arny'n phw?

Julian Pitt, ymddiriedolwr y Gymdeithas ac, ers talwm, gweithiwr i'r Comisiwn Coedwigiaeth

Eryri's expanding conifer forests

Julian Pitt

Large scale coniferous afforestation in Eryri ended in the early 1980s. There is little prospect of more to come, despite the dubious hype about tree planting to achieve 'carbon-offsetting'. The consensus is to increase tree cover comprising a large proportion of native deciduous species, this to be achieved by a combination of planting and allowing natural succession from nearby seed sources. Both are happening, but something much less welcome is going on too.

Slowly but surely, dark new evergreen forests are spreading and may eventually blanket tracts of upland Eryri. These have not been deliberately planted but are growing from conifer seeds blown far and wide from mature trees within the fenced boundaries of existing plantations. Photos tell the story.

After twenty years or so these trees, too, will be seeding copiously. The offenders are mostly Sitka spruce (*Picea sitchensis*), but in places also lodgepole pine (*Pinus contorta*) and western red cedar (*Tsuga heterophylla*). This seeding has been going on for decades but is gathering pace. Presently the worst impacted area is higher ground along the Lledr valley. Other affected areas include Cwm Planwydd on Mynydd Mawr, the upland margins of Coed y Brenin and Dyfi Forests, and also designated biodiversity hotspots elsewhere such as Rhaeadr y Cwm and Cwm Cau on Cadair Idris. Most of the culprit seed sources are ex-Forestry Commission plantations now managed as part of Natural Resources Wales' (NRW) estate. But a finger can also be pointed at some privately owned plantations.

As seeded conifers grow and multiply, they will progressively shade out the semi-natural flora and animal life it supports. Eryri's cherished landscape will change, in my mind for the worse. The new trees will do little if anything to 'capture' atmospheric carbon in the fight against climate change. This is because much of the soil in question is peat which left unplanted and properly managed plays its own role in carbon capture.

At present the area covered by seeded conifers outside plantations is relatively small. Eryri faces many other environmental challenges and resources are scarce, so is dealing with this problem a priority? Is it urgent?

We need to heed lessons from the spread of other invasive species. Society members will be aware of the ecological problems caused by other 'invasive' non-native species that have spread through Eryri. The Society's volunteers have been active for years working to clear Rhododendron (*Rhododendron ponticum*) that has infested many ancient semi-natural woodlands, and to pull Himalayan balsam (*Impatiens glandulifera*) from streamside and wetland habitats. If only we could go back in time to talk to the gardeners who so innocently first introduced these plants into the UK - and persuade them not to. Then the problem of spread into natural habitats would not have arisen. Huge sums of money could have been used for other projects. The key lesson is to

eradicate invasive species early, before they spread and the task becomes much more daunting and expensive.

Small seedlings can be 'pulled' by hand, including the roots. But it's hard work - and watch your back. Larger established trees need to be felled by bowsaw, brush-cutter or light chainsaw and then a suitable herbicide brushed on to the stumps to kill roots and prevent regrowth.

In recent years the Society's volunteer teams have worked in partnership with NRW to try to eradicate conifers that have seeded from plantations into valuable open habitats within NRW's estate. Dan Goodwin tells me they have worked with NRW to create a buffer zone between the forestry at Coed Cwrt and the

Ceunant Rhaeadr y Cwm ger Llan Ffestiniog, rhan o ardal fwy a ddynodwyd am ei bioamrywiaeth. Mae croeso i adferiad coed llydanddail, ond allwch chi weld dwy goeden sbris sydd wedi hadu? Bydd y gwynt yn cludo mwy. • Rhaeadr y Cwm gorge near Llan Ffestiniog, part of a larger designated area for biodiversity. The broadleaf regeneration is welcome, but can you spot two seeded spruce trees? Wind will bring more

Sbris yn hadu ar fawn gyda gorchudd o rug ar Foel Felen uwchben Tŷ Mawr Wybrnant. Edrych tua'r gogledd i gyfeiriad Moel Siabod • Seeding spruce on heather covered peat on Foel Felen above Tŷ Mawr Wybrnant. Looking north towards Moel Siabod

Rhinog National Nature Reserve, and the Society is involved with the RSPB's Curlew LIFE project at Ysbyty Ifan, where encroaching conifers have been removed from curlew nesting sites. But the problem throughout Eryri as a whole is now far too big for our volunteers to deal with.

Technically, what is needed is straightforward - a survey to map the problem areas, getting permission from landowners or farm tenants for eradication to take place, then the hard graft. NRW is probably the organisation best placed to set up a small staff or contractor team, trained to use the correct tools and apply herbicide safely. Such a team would probably need to be available indefinitely, to deal with more seeding in future years. This is for two reasons. Many maturing and therefore seed cone-bearing plantations are yet to be felled. Second, NRW policy for its own estate and in regulating private forestry is to include a proportion of conifers in the species mix when most felled plantation areas are restocked. (There are exceptions, such as ancient woodland sites damaged by conifer planting in the past.)

But who would pay for an eradication programme? Most obviously, it should be NRW where wind-blown seed has almost certainly originated from its plantations. The Society has yet to ask, but I would not be surprised if NRW's response would be 'we see the problem and would like to help, but our budget is tight and we have so many other worthy priorities.' If so, perhaps that should be challenged. But on what basis?

NRW justifies its continuing investment in conifer plantation forestry on the grounds of the overall 'public benefit'. This is the combination of financial benefits (timber sales, 'downstream' added value in timber processing, employment and import savings) and whatever non-monetary environmental benefits genuinely arise from conifer forestry. I think NRW's appraisal and accounts should accept the 'polluter pays' principle, meaning they should budget to pay whatever it takes to deal with all environmental harms arising from their plantation forestry. It would be wrong to treat such harms as economic 'externalities',

of no concern to NRW, simply because harm arises on land owned by others. The principle is accepted in relation to, for example, avoiding harm to water courses. Logically, that principle should also be followed regarding harm to open habitats of great landscape and biodiversity value. If plantation forestry were to become 'uneconomic' because an additional cost is loaded into the budget, then public investment would no longer be justified.

Moreover, public bodies including NRW have a legal duty to 'have regard' to the statutory purposes of national parks in Wales. This must mean something. At a minimum it surely requires the avoidance or full mitigation of harm, including unintentional harm, to Eryri's cherished landscape and biodiversity.

Different issues arise where seeding is from privately owned plantations. In such cases, I would argue that plantation owners should only be eligible for grants (eg for replanting) if they agree to pay the full cost of eradicating seeding outside of their plantation boundaries and to try to get permission for this from adjacent landowners. But that leads to another complication. Welsh Government's emerging Sustainable Farming Scheme includes a provision that most farms should achieve at least 10% tree cover. If I were an upland farmer, I would be reluctant to allow the eradication of seeded conifers if, left to grow, they would count towards the 10% target. Talk about unintended consequences! This could be another campaigning issue, to urge Welsh Government that seeded conifers must not count, and indeed that landowners or their tenants should be required to permit eradication if they want to benefit from public subsidy for other aspects of their land management.

I would like to hear from other members. Should this become a campaigning issue for the Society? Or, given our limited resources, are there more important or pressing concerns on which to focus our advocacy work?

Julian Pitt, Snowdonia Society trustee and, long ago, a Forestry Commission employee

Diwrnod ym mywyd gwirfoddolwr

Gareth Owen

Gareth Owen yn gwirfoddoli yn Nhŷ Hyll
• Gareth Owen volunteering at Tŷ Hyll

Mae gwirfoddoli i Gymdeithas Eryri yn ardal eang Eryri wedi golygu llawer i mi ar ddyddiau un ai allan yn ein cefn gwlad gwylt neu'n gweithio yng ngardd Tŷ Hyll, sy'n agos i Fetsws-y-coed. Rydw i wedi dysgu medrau lu o blannu coed a gwrychoedd yn Ninas Mawddwy i hau hadau blodau gwylt yng Nghoed Ysgubor Wen y tu allan i Lanegryn. Rydw i wedi mwynhau dysgu sut i blygu gwrych ar fferm uwchben Dinas Mawddwy, a thorri eithin er mwyn dadorchuddio mannau claddu hynafol a llecynau bwyo i'r frân goesgoch yn uchel yn y mynyddoedd uwchben Abergwynnog. Ond, fy hoff weithgaredd oedd gweithio yng ngerddi Tŷ Hyll.

Mae'r profiadau hyn ymhell iawn o'm gwaith blaenorol fel gyrrwr trêñ, lle roeddwn yn gyrru ar hyd a lled y wlad o Inverness i Fryste cyn ymddeol yn 2019. Yna daeth y Covid a daeth pob dim i ben am bron i ddwy flynedd. Roeddwn yn chwilio am rhywbeth i'w wneud a fyddai'n rhoi

rhywbeth yn ôl i gefn gwlad ac i fyd natur. Wedi dod o hyd i Gymdeithas Eryri ar-lein, mi wnes i gais i fod yn gwirfoddolwyr, cefais fy nerbyn, a dydw i ddim wedi edrych yn ôl.

Ar fy niwrnod o gwirfoddoli yn Tŷ Hyll, cyrhaeddais mewn da bryd heb wybod beth i'w ddisgwyl. Cefais fy nghroesawu gan Mary, Swyddog Cadwraeth Cymdeithas Eryri sy'n gwarchod Tŷ Hyll, wedi i mi gyflwyno fy hun. Roedd Mary'n wych ac yn gwneud i mi deimlo'n gartrefol yn syth bin. Pan gyrhaeddodd y gwirfoddolwyr eraill, rhoddwyd croeso twymgalon i bawb, a chyflwynodd Mary'r gorchwylion ar gyfer y dydd.

Wedi cyflwyniad manwl ar sut i defnyddio'r offer yn ddiogel, gwirfoddolais i glirio'r eidew oddi ar furiau'r maes parcio a chlirio Llanastr er mwyn i'r dŵr ddraenio'n iawn. Un o'r pethau cyntaf y sylwais arno oedd gwybodaeth Mary am y planhigion.

Cawsom ddysgu am y farddanhadlen felen, planhigyn estron ymledol, a sut i'w osod mewn cynhwysydd perthnasol be baem yn dod ar ei draws.

Felly, i ffwrdd â fi gyda thorrwr planhigion, cribyn a berfa. Roedd bod allan yn yr awyr agored a mwynhau fy hun fel chwa o awyr iach, ac roedd cyfleoedd da hefyd i gael ambell i egwyl ar gyfer sgwrs a'r hanesion diweddaraf.

Cawsom ein cinio'n eistedd ar faint yn yr ardd, gan dddod i adnabod ein gilydd a sgrwsio am ein swyddi blaenorol a phresennol. Eglurodd Mary beth oedd y gorchwylion ar y gweill yn yr ardd ac roedd yn fy ysgogi fwyfwy i gwirfoddoli.

Yma'n ôl at ein gorchwylion. Y nod oedd gorffen am dri o'r gloch, gan ei bod ym fis Ionawr ac roedd golau dydd yn brin. Wedi i mi orffen, daeth Mary i ddiolch i mi am yr hyn yr oeddwn wedi ei gyflawni, ac roeddwn yn falch ohonof fi fy hun.

Ers y diwrnod hwennw, rydw i wedi bod yn ôl ddwywaith, ac rydw i wedi gweithio ar glirio'r llwybrau, a sicrhau eu bod yn ddiogel i bobl eu dilyn ar gyfer mwynhau'r gerddi a'r goedlan, tra bod eraill wedi clirio chwyn o'r gerddi.

Ar fy ymwelliad diwethaf â Thŷ Hyll fel gwirfoddolwr, cawsom gwmni Swyddog Cadwraeth Cymdeithas Eryri, Alf, a ddysgodd inni sut i greu rhwystr o wrych marw. Defnyddiwyd canghennau marw a brigau fel stanciaw, cyn gwau'r canghennau i mewn i'r fframwaith. Roedd yn edrych yn wych ac roeddem i gyd yn falch o'n gwaith.

Rydw i'n edrych ymlaen at fy ymwelliad nesaf yno ac at gael cyfarfod fy holl gyfeillion sy'n gwirfoddoli ac sydd, erbyn hyn, wedi dod fel teulu i mi o bell ac agos.

Gareth Owen, Gwirfoddolwr Cymdeithas Eryri

Diweddarriad Caru Eryri

Mae partneriaeth Caru Eryri yn ei phedwaredd blwyddyn. Ers ei datblygu mewn ymateb i lacio cyfnod clo cyntaf y Covid mae'r cynllun wedi addasu i anghenion Eryri ac wedi ystyried adborth y rhai sy'n cymryd rhan yn y cynllun – y gwirfoddolwyr, yr arweinwyr a staff.

Eleni mae'r cynllun wedi datblygu ymhellach ac mae rhai o'r gwirfoddolwyr profiadol wedi ehangu eu gwaith i ddod yn arweinwyr gwirfoddolwyr, gan drosglwyddo eu gwybodaeth a'u profiad i'r gwirfoddolwyr newydd sy'n cymryd rhan.

Gwelwyd rhai datblygiadau eraill hefyd megis ehangu'r cynllun i gynnwys Rhaeadr Fawr Aber ar lwybr a fyddai'n cael ei gerdded yn rheolaidd.

Mae gan gynllun Caru Eryri griw da o gwirfoddolwyr ond mae'r pwysau ar Eryri yn parhau i fod yn sylweddol. Bydd angen llawer o gwirfoddolwyr newydd dros fis oedd prysur yr haf i ymuno â'r tîm. Chwiliwch am weithdai unigryw cyffrous newydd a gwobrau i'r sawl sydd wedi cymryd rhan.

Rydym yn hynod ddiolchgar i bob un o gwirfoddolwyr Caru Eryri am eu holl gyfraniadau i'r mannau arbennig yma yn Eryri hyd yma eleni. Diolch o galon.

Sganiwch y cod QR ar y dudalen nesaf i ddarganfod mwy am ein cyfleoedd sydd ar ddod.

Rydym yn hynod ddiolchgar hefyd i Steffan a'r tîm yng Nghaffi Pen y Ceunant, sydd wedi darparu ein gwirfoddolwyr ar lwybr Llanberis â galwyni o de a thomenni o fara brith drwy gydol y project! Diolch o galon.

Llwyddiannau hyd yma yn 2023

Achievements so far in 2023

Dros 22km o lwybrau wedi eu cynnal
Over 22km of footpaths maintained

Casglwyd 125 bag/267kg o sbwriel
125 bags/267kg of litter collected

Cyfrannwyd 870 awr gan 90 gwirfoddolwr
870 hours contributed by 90 volunteers

A day in the life of a volunteer

Gareth Owen

Y tîm o wirfoddolwyr yn Nhŷ Hyll •
The volunteer team at Tŷ Hyll

I just wanted to find something I could do to give back to the countryside and nature. I found the Snowdonia Society on Facebook, applied to be a volunteer, I was accepted and I have never looked back.

I volunteered for a day at Tŷ Hyll. I arrived in good time not knowing what to expect. I introduced myself, Mary was brilliant, made me welcome straight away and I felt comfortable. When other volunteers arrived a big welcome was given to us and Mary presented the tasks for the day.

After a full briefing on how to use the tools safely, I volunteered to clear the ivy from the car park walls and clear everything to enable the water to drain away. One of the first thing that struck me was Mary's knowledge of the plants. We were informed about Aluminium Archangel which is an invasive plant and if found we had a dedicated container for it.

So off I went armed with loppers, rake and a wheelbarrow. It was like a breath of fresh air, out in the open enjoying what I was doing. There were also breaks for chats and updates.

This was an ocean away from my previous job of a train driver driving all over the country from Inverness to Bristol which I retired from in 2019. Then Covid hit and everything stopped for nearly 2 years.

For lunch we sat on a bench in the garden, getting to know each other, chatting about ourselves, our previous and present jobs. Mary went through the upcoming tasks

at the garden which made me even more committed to the volunteering.

Then back to our tasks. We aimed to finish at three, as this was still January and daylight was short. After I finished my tasks, Mary came and thanked me for what I had achieved; it made me really proud.

Since that day, I have been back twice, clearing the woodland footpaths, making it safe for people to walk and enjoy the woodland, flora and wildlife while others have been clearing weeds from the gardens.

On my last visit to Tŷ Hyll as a volunteer, we were joined by Cymdeithas Eryri's Conservation Officer, Alf, who taught us how to create a dead hedge barrier. Dead branches and twigs were used as stakes, before weaving the branches into the framework. It looked great and we were all proud of our work.

I'm looking forward to my next visit, meeting up with all my volunteering friends who have now become like family from all walks of life.

Gareth Owen, Snowdonia Society volunteer

Scan the QR code above to find out more about our upcoming opportunities.

Our grateful thanks are also due to Steffan and the team at Pen y Ceunant Cafe, who have provided our Llanberis path volunteers with gallons of tea and piles of *bara brith* throughout the project! Diolch o galon.

Steffan yn groesawgar yng Nghaffi Pen y Ceunant • A welcoming Steffan at Pen y Ceunant Cafe

Pam ydyn ni'n bodoli?

Denis McAteer

Wrth i ni benodi cyfarwyddwr a rhai ymddiriedolwyr newydd, dyma gyfle i ni i gyd ystyried pam ein bod yn bodoli fel elusen.

Cefndir

Roedd Esmé Kirby, a sefydlodd y Gymdeithas, yn awyddus i bwysleisio mai ein rôl oedd "gwarchod a dathlu tirluniau Eryri"; roedd yn ystyried ein gwaith bob amser yng nghyd-destun y tirlun. Sefydlwyd y Gymdeithas yn 1967 gyda'r amcanion canlynol:

1. Gweithio i warchod tirlun, nodweddion naturiol a hanesyddol a bywyd gwylt o fewn Parc Cenedlaethol Eryri, i'w cadw rhag niwed er mwynhad cenedlaethau heddiw a chenedlaethau'r dyfodol;

2. Hyrwyddo cymodi rhwng amrywiol ddefnyddiau a buddion tir o fewn y Parc a gweithio er cyd-ddealltwriaeth rhwng yr holl bobl sy'n byw yn y Parc, sy'n gweithio yma ac yn ymweld;

3. Perswadio'r awdurdodau perthnasol i gyhoeddi eu cynlluniau ar gyfer y Parc; gweld bod y cynlluniau yma'n cydwedd a gwirio eu bod yn cael eu gweithredu'n gyson; ond fe all y Gymdeithas anghytuno gydag unrhyw gynllun, neu unrhyw ran ohono, neu y ffordd y'i gweithredir mewn unrhyw achos penodol;

4. Cydweithredu gydag unigolion, cyrff eraill a chyrrf statudol er mwyn gwireddu'r amcanion hyn.

Mae ein Dogfen Reoli a gofrestrir gyda'r Comisiwn Elusennau yn datgan mai:

"Amcan y Corff Elusennol a Ymgorfforir yw gwarchod a gwella harddwch a nodweddion arbennig Eryri a hyrwyddo eu mwynhad er budd pawb sy'n byw yn yr ardal, sy'n gweithio yma ac yn ymweld, nawr ac yn y dyfodol."

Cymeraowyd y geiriad hwn gan ein CBC Hydref 2013 ar gyfer gwireddu "amcanion mwy cryno ac unedig". Fel darllenwr rheolaidd y cylchgrawn hwn byddwch yn gyfarwydd â'r geiriad hwn gan ei fod yn ymddangos y tu mewn i glawr blaen

pob rhifyn. Fodd bynnag, mae geiriad gwahanol yn fy nghopi o 1999: "Ffurfiwyd Cymdeithas Eryri yn 1967 i warchod tirlun, nodweddion naturiol a hanesyddol a bywyd gwylt Parc Cenedlaethol Eryri. Rydym yn ymgyrchu dros afonydd, y bywyd gwylt a'r bobl sy'n byw yn yr ardal ac sy'n ymweld."

Yn ei bapur yn 1945 cynigiodd John Dower y dylid creu Parciau Cenedlaethol i ddarparu ardaloedd eang o dir hardd ac eithaf gwylt er budd y genedl. Credai y dylai Parciau Cenedlaethol ateb yr amcanion y dylid:

- sicrhau gwarchodaeth lem i dirluniau nodwediadol.
- darparu mynediad a chyfleusterau ar gyfer mwynhad awyr agored.
- sicrhau gwarchodaeth briodol i fywyd gwylt ac adeiladau a mannau o ddiddordeb pensaerniol a hanesyddol.
- bod 'y defnydd o ffermio a sefydlwyd' yn cael ei gynnal yn effeithiol.

Cyn pasio Deddf CGHT [CRoW] (2000), gofynnodd Ian Mercer, Prif Weithredwr Cyngor Cefn Gwlad Cymru ar y pryd, wrth roi cyflwyniad i gynrychiolwyr Parciau Cenedlaethol Cymru, iddyn nhw ystyried sut y bydden nhw'n rheoli tiroedd Mynediad Agored fel eu bod yn gallu "hyrwyddo a chynnal distawrwydd mwynhad". Roedd yn cydnabod nad oedd angen i Dower a'i gydweithwyr ar y pryd egluro cyfuniad "mwynhad" gyda "distawrwydd", er ei fod yn wir wedi nodwedu parciau cenedlaethol fel mannau i gynnig "llecynau distaw" a lleoedd "heddychlon". Roedd Ian Mercer, wrth gwrs, yn rhoi cyflwyniad i gynrychiolwyr Parciau Cenedlaethol lle roedd dyletswydd statudol arnyn nhw i hyrwyddo mwynhad, dyletswydd sy'n parhau mewn grym.

Does dim dyletswydd statudol o'r fath ar ein helusen ni – dyma ein dewis ni.

Perthnasol

1. Yn ein CBC 2022 cododd ein

Cyfarwyddwr ar y pryd, John Harold, y mater o'n pwrpas elusennol a dywedodd ei fod yn anodd iddo ar adegau gyflawnhau cydbwysedd ein gwaith ledled dwy ran ein pwrpas: gwarchod a gwella ar un llaw a hyrwyddo mwynhad ar y llall. Aeth ymlaen i'n goleuo ar ei brofiad yn yr haf, gwrando ar sgiwyr-jet yn agos at ei gartref – does dim amheuaeth eu bod yn mwynhau eu hunain ond ai dyma'r math o fwynhad y dylem ei hyrwyddo?

2. Mae cyhoeddiad Llywodraeth Cymru: "Plymio'n ddwfn i fioamryviaeth: argymhellion" yn amlygu blaenoriaethau'r llywodraeth ar newid hinsawdd ac adferiad byd natur yn y blynnyddoedd i ddod. Fel rhan o'r hyn y maen nhw'n ei gynnig fe fyddan nhw'n ystyried yr angen am ddeddfwriaeth yn y Senedd nesaf i adolygu'r pwrpasau statudol, dyletswyddau a threfniadau llywodraethol ar gyfer cyrff tirluniau dynodedig i sicrhau eu bod wedi paratoi mwy ar gyfer adfer byd natur. Mae'n bosib y bydd y pwrpas statudol presennol i "hyrwyddo mwynhad" yn cael ei israddio yn wyneb yr angen mwy tyngedfennol am adferiad byd natur.

Mae'r ddogfen Plymio'n Ddwfn yn rhagweld cyfleoedd mwy tymor hir i ehangu a gwella "cynlluniau datblygu cynhwysedd a gallu i gefnogi'r cyhoedd, y trydydd sector a sectorau preifat i gyflymu gwreddiad adferiad byd natur. Bydd hyn yn cynnwys canolbwytio ar wytnwch ariannol a pharodrwydd buddsoddi". Maen nhw'n mynd ymlaen yn y ddogfen i ddatgan mai eu dynuniad yw "Gwella addysg ac ymwybyddiaeth o argyfngau byd natur a'r hinsawdd a'r ffyrdd y gall unigolion a chyrrf weithredu", hefyd "Datblygu'r rhaglen Natur a Ni (a Chynllun y Bobl dros Fyd Natur) a chynyddu cyfraniad dinasyddion a'u rhan ymarferol wrth fynd i'r afael â'r argyfngau byd natur a hinsawdd". Credaf y bydd digon o gyfleoedd, pe bai'r llywodraeth yn bwrw ymlaen â'r addewidion hyn, i'n Cymdeithas chwareau ei rhan yn y datblygiadau hyn, ac elwa ohonyn nhw.

Mae'n bosib y byddai newid priodol i'n pwrpasau elusennol yn ein parato'i'n

well ar gyfer ymateb i fentrau newydd gan y llywodraeth.

3) Dyma rai enghrefftiau o Gymdeithasau Parc Cenedlaethol eraill a'u pwrpasau:

Cyfeillion Yr Hen Ogled (Ardal y Llynnoedd) – "wedi ymrwymo i warchod a gwella tirluniau Cumbria. Credwn bod yr Hen Ogled yn cynnig rhai o dirluniau mwyaf rhyfeddol a gwerthfawr Lloegr. Rydym yn gweithredu i warchod a gwella harddwch naturiol y tirluniau hyn er budd cymunedau lleol, bywyd gwylt a chynefinoedd."

Cyfeillion Ardal y Peak - "elusen annibynnol sy'n gweithio i warchod a gwella tirluniau unigryw Ardal y Peak ar ran cenedlaethau'r dyfodol."

Cyfeillion Bannau Brycheiniog - "gwella cynnydd, gwarchodaeth a chadwraeth cefn gwlad a mwynderau eraill Parc Cenedlaethol Bannau Brycheiniog er budd y cyhoedd."

Cyfeillion y South Downs – "yr elusen aelodaeth, sy'n gweithio i ymgyrchu, gwarchod a sicrhau cadwraeth tirlun y Parc Cenedlaethol."

I'w ystyried

Dyma gyfle amserol i'r cyfarwyddwr newydd, yr ymddiriedolwyr a chithau, ein haelodaeth, i ystyried a ddylem, unwaith eto, ailystyried geiriad ein pwrpasau elusennol. Os y cytunir ar newid bydd hyn yn cymryd amser i'w roi ar waith a bydd angen cyfeirio at y Comisiwn Elusennau.

Y cymal sy'n peri'r pryer mwyaf o fewn ein pwrpas yw "hyrwyddo mwynhad" sydd yn statudol i Barciau Cenedlaethol ond nid i'n cymdeithas ni. Yn wreiddiol, roedd ein defnydd o'r term "mwynhad" yn golygu cadwraeth "y tirlun, y nodweddion naturiol a hanesyddol a bywyd gwylt o fewn Parc Cenedlaethol Eryri, i'w cynnal rhag niwed er mwynhad cenedlaethau'r presennol a'r dyfodol". Mewn geiriad eraill, nid i hyrwyddo mwynhad per se ond i hybu neu galluogi pobl i fwynhau golygfeydd, nodweddion hanesyddol a bywyd gwylt drwy eu gwarchod. Fe all y dull hwn o feddwl arwain at bwrpas elusennol sy'n debyg iawn i bwrpas cymdeithasau parciau eraill gyda geiriad megis:

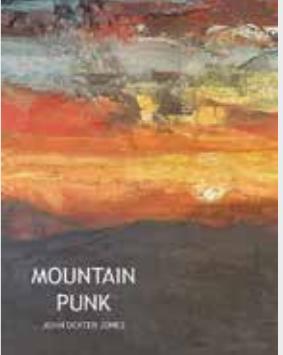
"Gwarchod, gwella a hyrwyddo harddwch naturiol a nodweddion hanesyddol Eryri er budd cymunedau lleol, ymwelwyr, bywyd gwylt a chynefinoedd."

Gadewch i ni wybod eich barn am newid i'n pwrpasau elusennol ac a fyddai'r gwelliant hwn neu ddewis arall yn fodhaol.

Mae Denis McAteer yn un o ymddiriedolwyr Cymdeithas Eryri

Adolygiad llyfr: Mountain Punk gan John Dexter Jones

Ambell dro byddwn yn prynu llyfrau o ganlyniad i adolygiadau da neu argymhellion cyfeillion, drwy hap ar adegau eraill. Daeth y gyfrol fain, farwnadol hon i'm dwylo drwy gyfrwng ffrind o Gerlan a ailosododd Iwybr ar Facebook. Tynnwyd fy llygad at ddfyniad o'r llyfr, yn ymwrthod â'r honiad a glywir yn aml bod chwareli llechi yn 'graith ar y tirlun'. Roedd yn rhaid i mi ddarllen mwy.

Dydy John Dexter Jones ddim yn rhan o fyd llenyddol Cymru ond fe ddylai fod. Mae'n hogyn lleol, wedi ei eni a'i fagu ym Mangor. Mae ei yrfa'n cynnwys cerddoriaeth (bu ei fand JUMP yn bresenoldeb eclectig ar y cylch roc am drideg mlynedd), ysgrifennwr-copï a'r wän ysgrifennu a barddoniaeth. Ac, yn ei amser hamdden, cerdded mynyddoedd Eryri, gan ymarfer corff ac enaid fel ei gilydd. Fel llawer ohonom, er ei fod yn ei ddisgrifio'n well nag y byddai'r rhan fwyaf ohonom yn gallu ei wneud, mae'n credu 'there is no better place than the mountains. The beach runs them close, with its eternal tides, its shifting liminality, salt-sprayed inspiration, but the high places summoned me from the first day I can remember registering the skyline of my infancy'. Cafodd ei eni yn y lle iawn!

Yr hyn sy'n peri llawenydd iddo yw'r mannau mwy dirgel. Bydd yn osgoi torfeydd Yr Wyddfa neu'r llwybrau gorau a minellir yn yr arweinlyfrau arweiniol – os na fydd yn mynd yno'n gynnar neu gyda'r hwyr wedi i brysurdeb y dydd bylu. Mae wrth ei fodd ar y copao ymylol a'r mannau di-lwybr, corsiog: Gyrn Ddu, Moel Ysgyfarnogod, Moel Ddu a'u tebyg. Mae'n disgrifio tirlun Moel Ddu'n union fel y mae ac yn disgrifio llwybrau yng Nghwm Ystradlllyn: 'A right of way there may be, but a path there is not'. Rydw i'n adnabod yr un 'llwybr' o'm mhrofiad fy hun. Iddo fo, mae'r amrywiol olygfeydd o'r copao 'llai' yma yn ennyrhyfeddod ac ysbrydoliaeth fel ei gilydd. Dyma sydd wrth wraidd mynyddoedd: alawon syml ac awydd i roi cynnig arnyn nhw. Rydw i'n addoli yn yr un eglwys.

Fel dyn sy'n cyrraedd ei seithfed degawd, mae'n ddilornus o'r cerddwr mynydd cyfoes, gyda'i ddillad a'i offer mynydd a diweddaraf, sy'n dilyn grisau o lwybrau cerrig wedi eu creu. Ond mae ei sarhad yn llawn doniolwch hefyd. Wedi dychwelyd o daith gynnars dros y Glyderau gyda'i frawd Alun, mae'n dod ar draws car du enfawr ar draws y safin wrth Ffwrth Ogwen a'i sylw ydy: 'The owner of the huge car probably has one compartment in his sack for testosterone and one for his self-regard – he keeps his respect for fellow travellers well hidden'.

Ar ei orau, ac mae hynny'n golygu y rhan fwyaf o'r amser, mae'r ysgrifennu yn syml ac yn drawsnewidiol. Mae'n dod a'r bennod am y Glyderau i ben gyda: 'Down here, where pressures build and tails are chased; where time is never enough and pauses are few, and the perpetual motion of need and struggle whirrs the cogs, it is easy to lose comprehension. Up there, in the golden hours, silent in the heart-soar universe, everything makes sense'. Amen i hynny!

Mae strwythur y llyfr wedi ei lunio'n dda: mae'n hawdd i'w ddarllen ar y cyfan ond hefyd yn hawdd picio i mewn ac allan ohono, efallai fel arweiniad ar gyfer ymwend â'r lleoedd hynny, neu i adlewyrchu arnyn nhw (yn cynnwys Na h-Eileanan a-staigh, neu Ynysedd mewnol Heledd, Yr Alban, rhag ofn i ni feddwl mai dim ond un lleoliad mae Jones yn ei adnabod). Yn y llyfr mae ambell i gerdd – roeddwn yn arbennig o hoff o 'One Hawthorn', wedi ei gosod yng Nghwm Llafar. Yn olaf, ond llawn cyn bwysiced, mae peintiadau ei ffrind gydol oes ac arlunydd Cymreig pwysig Pete Jones, yn cyfleo'r tirluniau ffisegol a metaffisegol yn fedrus a gyda gwir deimlad. Tour-de-force ar y cyd gan grefftwr geiriau ac arlunydd ar eu gorau.

Mae Andy Tickle yn gyn-gyfarwyddwr Cyfeillion Ardal y Peak ac yn aelod o Gymdeithas Eryri. Gellir archebu'r llyfr via www.soundmarketingpress.co.uk/copy-of-product-page-four-seasons. Gellir gweld peintiadau Pete Jones ar www.petejonesart.com

Why do we exist?

Denis McAteer

As we appoint a new director and some new trustees now is an opportune time for us all to give some thought as to why we exist as a charity.

Background

Esmé Kirby, our founding member, was keen to emphasise our role “to protect and celebrate the landscapes of Snowdonia” and she saw our work always in the context of the landscape. The Society was formed in 1967 with the following objectives:

1. To work to conserve the scenery, the natural and historic features and wildlife within the Snowdonia National Park, to keep them unimpaired for the enjoyment of present and future generations;

2. To promote the reconciliation of various land uses and interests within the Park and to work for mutual understanding between all people who visit, live and work in the Park;

3. To persuade the authorities concerned to make public their plans for the Park; to see that these plans are compatible and to watch that they are consistently applied; but the Society may disagree with any plan, or any part of it, or its application in any particular case;

4. To cooperate with individuals, other organisations and statutory bodies in order to achieve these objectives.

Our Governing Document registered at the Charity Commission states that:

“The object of the CIO is to protect and enhance the beauty and special qualities of Snowdonia and to promote their enjoyment in the interests of all who live in, work in or visit the area both now and in the future.”

This wording was approved by our society’s October 2013 AGM as providing “more concise and unified objects”. As a regular reader of our magazine you will be familiar with this wording as it appears on the inside of the front cover of every issue. However, my 1999 copy of the magazine has different wording: “*The Snowdonia*

Society was formed in 1967 to protect the scenery, the natural and historic features and the wildlife of the Snowdonia National Park. We campaign for the rivers, the wildlife and people who live in and visit the area.”

John Dower in his 1945 paper proposed that National Parks would be formed to provide extensive areas of beautiful and relatively wild country for the nation’s benefit. He believed that National Parks should meet the objectives that:

- the characteristic landscape had to be strictly preserved.
- access and facilities for public open-air enjoyment were amply provided.
- wildlife and buildings and places of architectural and historic interest were suitably protected.
- ‘established farming use’ was effectively maintained.

Ian Mercer, the then Chief Executive of the Countryside Council for Wales, when addressing representatives from the Welsh National Parks, prior to the passing of the CROW Act (2000), asked them to consider how they might manage Open Access lands so that they could “promote and sustain quietness of enjoyment”. He acknowledged that Dower and his colleagues at the time did not need to qualify the word “enjoyment” with “quiet” although he had indeed characterised national parks as offering “quietude” and being “peaceful”. Ian Mercer was of course addressing representatives from the National Parks where they had, and continue to have, a statutory duty to promote enjoyment.

Our charity has no such statutory duty – it is our choice.

Relevant

1) At our 2022 AGM our then Director, John Harold raised the issue of our charitable purpose and told us that he had difficulty at times justifying the balance of our work across the two parts of our

purpose: protecting and enhancing on the one hand and promoting enjoyment on the other. He went on to enlighten us on his summer, listening to jet-skiers near where he lives – there is no doubt they were enjoying themselves but is it the sort of enjoyment that we should promote?

2) The Welsh Government publication *“Biodiversity deep dive: recommendations”* highlights the government’s priorities with regard to climate change and nature recovery over the coming years. As part of what they propose they will consider the need for legislation in the next Senedd to reform the statutory purposes, duties and governance arrangements for designated landscape bodies to equip them better to drive nature’s recovery. The current statutory purpose to “promote enjoyment” may well be demoted in the light of the more urgent need for nature recovery.

The Deep Dive document foresees longer term opportunities to expand and enhance *“capacity and capability building schemes to support the public, third and private sectors to accelerate delivery for nature recovery. This will include a focus on financial resilience and investment readiness”*. They go on in the document to state that they wish to *“Improve education and awareness of the nature and climate emergency and actions individuals and organisations can take”* and also *“Building on the Natur a Ni programme, (and the People’s Plan for Nature) increase citizen involvement and participation in actions to address the nature and climate emergencies.”* I believe there will be ample opportunities, if the government proceeds with these promises, for our Society to both benefit from and play its part in these developments.

An appropriate amendment to our charitable purpose might better ready us to respond to new government initiatives.

3) Here are some examples of other National Park Societies and their purposes:

Friends of the Lake District – *“dedicated to protecting and enhancing Cumbria’s landscapes. We believe that the Lake*

District offers some of the most spectacular and precious landscapes in England. We take action to protect and enhance the natural beauty of these landscapes for the benefit of local communities, visitors, wildlife and habitats.”

Friends of the Peak District – *“is an independent charity working to protect and enhance the unique landscapes of the Peak District for future generations.”*

Friends of the Brecon Beacons – *“to advance the enhancement, protection and conservation of the countryside and other amenities of the Brecon Beacons National Park for the benefit of the public.”*

The Friends of the South Downs – *“are the membership charity, working to campaign, protect and conserve the landscape of the National Park.”*

For Consideration

Now is an opportune time for the new director, the trustees and you, our membership, to think about whether we should, once again, reconsider the wording of our charitable purpose. If change is agreed this will take time to implement and require reference to the Charity Commission.

The phrase creating most concern within our purpose is “to promote enjoyment” which is statutory for National Parks but not for our society. Our use of the term *“enjoyment”* was originally about conserving *“the scenery, the natural and historic features and wildlife within the Snowdonia National Park, to keep them unimpaired for the enjoyment of present and future generations”*. In other words, not to promote enjoyment per se but to facilitate or enable people to enjoy the scenery, historical features and wildlife through their conservation. This thinking could lead us to a charitable purpose very much along the lines of other park societies with a wording such as:

“To protect, enhance and promote the natural beauty and historic features of Eryri for the benefit of local communities, visitors, wildlife and habitats.”

Let us know what you think of a change to our charitable purpose and whether this or some alternative would be satisfactory.

Denis McAteer is a Snowdonia Society trustee

Book review: Mountain Punk by John Dexter Jones

Sometimes you buy books because of rave reviews or the recommendations of friends. Other times by happenchance. This slim, elegiac volume came into my hands via a friend from Gerlan re-posting a thread on Facebook. My eye was drawn by a quote from the book, repudiating the oft-repeated slur that slate quarries are a ‘scar on the landscape’. I had to read more.

John Dexter Jones is not part of the Welsh literati but deserves to be. He is a local lad, born and bred in Bangor. His career spans music (his band JUMP has been an eclectic presence on the rock circuit for thirty years), copywriting and now writing and poetry. And in his spare time, walking the mountains of Eryri, exercising muscle and mind alike. Like many of us, though he puts it better than most of us could, he believes ‘there is no better place than the mountains. The beach runs them close, with its eternal tides, its shifting liminality, salt-sprayed inspiration, but the high places summoned me from the first day I can remember registering the skyline of my infancy’. He was born in the right place!

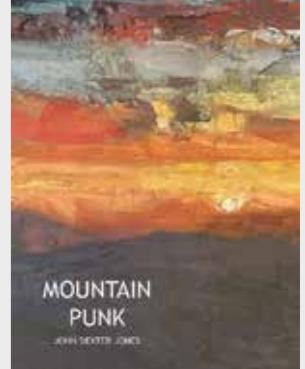
His great joy is the places less travelled. Not for him the crowds of Yr Wyddfa or the best routes proclaimed by the usual guidebooks – unless taken at some early or late hour when the hurly-burly has dissipated. He revels in the outlying summits and the pathless, boggy trods: Gyrn Ddu, Ysgyfarnogod, Moel Ddu and their like. For Moel Ddu he conveys the scene perfectly, for example describing paths in Cwmystradlllyn: ‘A right of way there may be, but a path there is not’. I know that ‘path’ exactly from my own hard-won experience. For him, the varied vistas from these ‘smaller’ summits evoke awe and inspiration in equal measure. This is the essence of mountain punk: simple riffs and DIY attitudes. I worship at the same church.

As a man entering his seventh decade, he rues the modern mountain tourist, besuited in the latest clothing and accoutrements, channelled upwards on staircases of block-paved paths. But his bile is conveyed with wit. After returning from an early morning jaunt over the Glyderau with brother Alun, he is confronted by a massive black car blocking the pavement by Ogwen Cottage and comments: ‘The owner of the huge car probably has one compartment in his sack for testosterone and one for his self-regard – he keeps his respect for fellow travellers well hidden’.

At its best, and that’s most of the time, the writing is simple and transformative. He concludes the Glyderau chapter: ‘Down here, where pressures build and tails are chased; where time is never enough and pauses are few, and the perpetual motion of need and struggle whirs the cogs, it is easy to lose comprehension. Up there, in the golden hours, silent in the heart-soar universe, everything makes sense’. Amen to that!

The book structure is well thought out: easy to read as a whole but also easy to dip in and out of perhaps as a guide to or reflection on visiting those places (including the Inner Hebrides, in case we think Jones is a one trick pony). A few poems punctuate the book – I particularly liked ‘One Hawthorn’, set in Cwm Llafar. Last, but by no means least, the atmospheric paintings of his long-time friend (and major Welsh artist) Pete Jones, conjure the physical and metaphysical landscapes with deftness and real emotion. A joint tour-de-force by a wordsmith and artist at the top of their games.

Andy Tickle is a former director of the Friends of the Peak District and a Society member. The book can be ordered via www.soundmarketingpress.co.uk/copy-of-product-page-four-seasons Pete Jones’ paintings can be seen at www.petejonesart.com

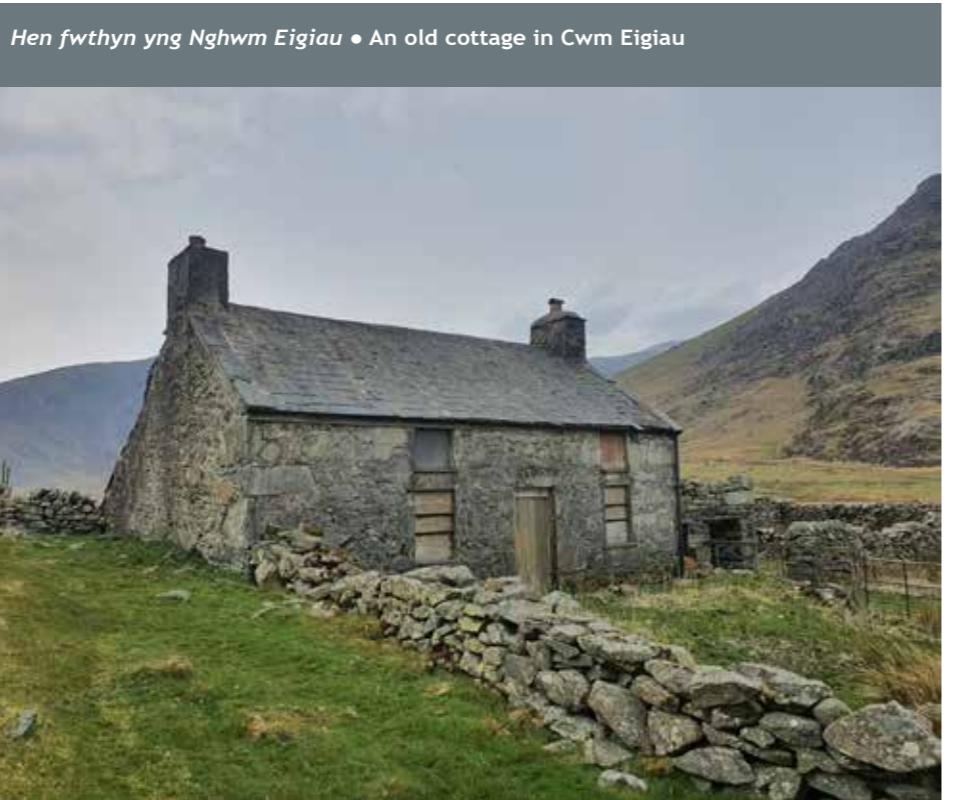
Bythynnod cudd y Carneddau

Anna Reynolds

Mae'r awel yn fwyn a'r awyr yn las. Uwchben mae cigfran yn crawcian ac mae'r ehedydd yn esgyn ac yn plymio, gan dywallt ei gân drawiadol. Mae'r tir yn ymddangos yn hynod o sych o dan haul yr haf, ond mae'r mawndir islaw yn parhau i gynnal galwyni o ddŵr, ac mae ffosydd dwfn yn creithio'r llethrâu. Mae'r grug yn dechrau blodeuo ac mae arog y mîl ym mhobman. Os byddwch yn ffodus efallai y gwelwch haid o ferlod y Carneddau, yn fach, yn wydn, ac yn wylt.

Mae'n ymddangos bod cymoedd ucheldir y Carneddau wedi bod fel hyn erioed, heb olion pobl heblaw ambell i gerddwr, ffermwyr ar feic cwad, neu ddringwyr yn gweiddi wrth ddringo'r creigiau. Ond, yn uchel ar gwr gorllewinol Dyffryn Conwy mae clystyrau o gymunedau coll, mewn cymoedd crog sy'n ymestyn tuag at y Drum, Foel Fras, Carnedd Llywelyn, a Phen Llithrig y Wrach. Codwyd y tai yma o greigiau'r tir o gwmpas, cerrig a holtywyd ac a lathrywyd gan rewlifoedd cyn eu gadael ar wasgar ar y bryniau. Efallai bod y tai wedi eu toi â'r rhedyn a'r eithin sy'n tyfu o'u cwmpas, ac yn ddiweddarach gyda llechi a holtywyd o'r graigwely. Bellach mae'r trawstiau yn pydru, y llechi'n cwympo, a mwsogl, glaswellt a choed ifanc yn tyfu rhwng y cerrig. Wedi i'r to gwympo mae'r tai yma'n fregus. O ganlyniad i'r gwynt, glaw, defaid, a thwf planhigion mae'r cerrig yn raddol ddychwelyd i'r ddaear.

Saif y rhan fwyaf o'r tai yma 250 metr uwchben lefel y môr. Ar un pryd roedd o leiaf chwe anheddiad uwchben yr uchder yma ar lethrau Tal y Fan a Ro-wen gerllaw. Mae pob un ond un yn adfail. Saif wyth o'r rhain wrth agoriad Pant y Griafolen, y cwm sy'n arwain at lyn twyll Dulyn. Saif oddeutu deg o amgylch cronfa Coedty. Yng Nghwm Eigiau mae wyth arall wedi eu gwasgaru o amgylch y llyn lle bu i argae gwan chwalu yn 1925, gan ladd un-ar-bymtheg o bobl ym mhentref Dolgarrog islaw. O'r rhain mae rhai rhywsut yn dal yn gyfan, ond does fawr ar ôl o'r gweddill heblaw ychydig haenau o gerrig ar y ddaear. Mae ffawd Cwm Cowlyd yr un fath, lle mae un tŷ'n dal mwy neu lai'n gyfan,

Hen fwthyn yng Nghwm Eigiau • An old cottage in Cwm Eigiau

ond mae un arall wedi ei chwalu ac mae'n anodd iawn gweld lle'r arferai sefyll; mae trydydd bellach yn gorlan defaid. Mae hyd yn oed y capel bach a godwyd yno i wasanaethau'r bobl leol wedi ei chwalu hyd at fetr o uchder; wedi ei golli fel capeli eraill yn y bryniau.

Mae'r bythynnod hyn yn cynrychioli hen ffordd o fyw sydd wedi diflannu o'r bryniau, yn oesoedd a theuluoedd coll. Mae eu disgynyddion yn byw'n is i lawr erbyn hyn, efallai'n parhau i amaeltu'r bryniau, ond ddim yn byw yno. Roedd pobl yn cydymdeimlo â'r teuluoedd olaf i fyw yno yn hytrach na bod yn eiddigeddus ohony'n nhw, oherwydd rodden nhw ymhell o gyfleusterau cyfoes fel ffyrrd da, trydan, a dŵr tap. Yn y gaeaf byddai'r tai yma ar yr ucheldir yn agored i'r elfennau, er gwaethaf y lleiniau bach o goed a safai o gwmpas ambell un. Roedd bywyd yn hynod anodd, er ein bod tueddu i feddwl bod y lleoliad yn ddelfrydol.

Mae bwthyn bach Cwm Eigiau yn un o'r rhai sydd wedi goroesi, ac yn dal yn gyfan oherwydd fe'i addaswyd yn fwthyn i

genedigaeth eu hail blentyn, ac roedd Alice David yn wraig weddw eto saith mlynedd wedi colli ei gŵr cyntaf. Yn anaml mae cofnodion plwyf Llanbedr yn cofnodi'r rheswm dros farwolaeth, ond mae rhai Abergwyngregyn yn fwy trwyndl - yn ôl cofnodion marwolaethau'r ddeunawfed ganrif roedd pobl yn marw o amrywiol heintiau, chwyddiadau ffyrnig, y ddarfodedigaeth, 'feminine obstruction' a dafadan wylt, sef canser yn yr wyneb a'r gwddf.

Byddai Rowland, mae'n debyg, wedi torri mawn o'r mynydd i gynhesu ei gartref, a byddai ei wraig wedi coginio mewn pair a grogai uwchben y Tân agored. Efallai eu bod yn gwerthu rhywfaint o'u hymenyn a chaws, gan gerdded ar draws y mynydd ar lwybrau a ddefnyddir bellach gan gerddwyr, ond a oedd bryd hynny yn hawlau tramwy defnyddiol ar draws tir comin. Efallai bod Alice wedi dosbarthu, cribo, a nyddu gwlan yn ei horiau rhydd, i'w hanfon o bosib i berchenog gwŷdd i greu defnydd, neu eu gwerthu am ychydig bach o arian parod. Byddai'r tŷ, sy'n ymddangos yn fychan erbyn hyn hyd yn oed i bâr o gerddwyr sy'n aros dros nos, wedi bod yn gartref i'r cwpl a'u pedwar plentyn, ac wedi ei rannu mae'n debyg yn brif ofod byw lle safai'r aelwyd ac ystafell wely gyda chroglloft yn y pen arall.

Camwch allan o fwthyn Cwm Eigiau ar ddiwrnod braf ac mae'r byd yn hardd. Clywir cân yr adar o'r cwmpas a sŵn dŵr yn llifo dros y clogwyni o'r llethrâu uwchben. Mae cwarts yn disgleirio, gyda llechi du o'i gwmpas. Llifa'r afon yn ddi-baid. Ddu gan mlynedd yn ôl, byddech wedi arogleuo'r Tân mawn, a'r bwyd yn coginio uwch ei ben. Efallai y byddech yn clywed lleisiau perthnasau yn y tai gerllaw, galwadau eu plant, gwartheg a defaid yn brefu. Byddai'r cwm wedi bod yn llawn o fwrlwm bywyd; dyma eu cartref.

Mae A L Reynolds yn byw yn Nyffryn Conwy, lle mae'r cefn gwlad hardd o'i chwmpas yn ysbyrdoli ei hysgrifennu. Wedi treulio ei hieuengt idyn astudio llenyddiaeth ac astudiaethau canoloesol hyd at lefel ôl-radd, mae hi bellach yn astudio am ddoethuriaeth yn hanes Cymru.

Cyhoeddwyd ei nofel gyntaf, How Glass Becomes Sand, (fel A L Doughty) tra'r oedd yn dal yn y brifysgol gan Wasg y Bwthyn, Caernarfon. Cyhoeddwyd ei hail nofel, Of the Ninth Verse, gan Cockatrice Books yn 2021, ac fe'i dilynwyd gan Seaside Towns yn 2022.

Cwm Eigiau

Ffarwel John

Mae ein Cyfarwyddwr John Harold wedi symud ymlaen. Mae'n symud, yn llythrennol, i borfeydd newydd wrth iddo fynd i weithio ar gadwraeth gwelltir llawn rhywogaethau gyda Plantlife. Dyma neges John i bawb sydd wedi bod yn rhan o hanes y Gymdeithas yn ystod ei gyfnod fel Cadeirydd.

'Rydw i'n brwydro i ddod o hyd i eiriau i ddiolch i bawb sydd wedi cyfrannu i'r Gymdeithas dros y degawd diwethaf.

I'n haelodau: chi yw asgwrn cefn y Gymdeithas. Yn aml, rydw i wedi fy nghyffwrdd wrth sylweddoli dyfnder eich teimladau fel aelodau tuag at y lle hyfryd hwn. Daw hyn yn amlwg yn aml pan fydd rhyw ran o Eryri o dan fygithiad ac wrth i'r aelodau roi gwarchodaeth ar waith. Ar adegau eraill, pan fydd yn rhy hwyr i ddweud diolch, bydd rhodd hael i gefnogi ein gwaith yn fy atgoffa cymaint yw gofal ein cefnogwyr. Mae rhai ohonoch wedi mynd y tu hwnt i garedigrwydd i fod yn gymorth i mi gyda gwaith y Gymdeithas – ar adegau ni fyddwn wedi gallu ymdopi heboch chi. Diolch yn fawr!

I'n gwirfoddolwyr – rydych yn rhoi ystyr i gymaint o'n gwaith. Mae'r cliw yn yr enw; Cymdeithas Eryri – mae ein gwaith yn cynnwys yr ardal a'r bobl sy'n rhoi eu hamser i'w gwarchod. Mae pobl o bob lliw a llun mor positif wrth ddod ynghyd, glaw neu hindda, i warchod rhywbeth mor werthfawr ar ein rhan ni i gyd. Diolch i chi!

I'r gymuned hyfryd o staff, rydych yn hollol anhygoel – yn gwneud yn iawn am fy methiannau drwy wireddu cymaint. Rydych yn defnyddio'r egni, medrau a'ch ymrwymiad yn gyson i sicrhau bod pethau da'n digwydd, faint bynnag o adnoddau sydd ar gael i chi. Diolch enfawr!

Ac i bob un o staff a gwirfoddolwyr cymaint o gyrrf, grwpiau, projectau a busnesau lleol sy'n bartneriaid; mae gormod ohonoch i'ch cydnabod yn unigol ond ledled fy nghyfnod rydych wedi cyfoethogi bywyd ein cymdeithas ac Eryri ei hun. Diolch!

Yng Nghylchgrawn Gwanwyn 2023 ysgrifennais am dri ymrwymiad a wnes i argychwyn fy nghyfnod fel Cyfarwyddwr; aros yn ddigon hir i wneud gwahaniaeth; hyrwyddo'r iaith Gymraeg; datblygu'r rhaglen wyrfoddolwyr fel cymorth ymarferol arwyddocaol dros Eryri.

Mae'r gwaith yn gwneud gwahaniaeth – i Eryri ac i bawb sy'n cymryd rhan. Dylem fod yn falch o'r hyn yr ydym wedi ei gyflawni gyda'n gilydd. Dylai'r Gymdeithas fod yn falch o'i buddsoddiad sy'n cynyddu mewn pobl ifanc. I ateb anghenion y man arbennig hwn bydd angen mwy o fuddsoddiad fel hyn arnom – mewn pobl a medrau – i wireddu gwell dyfodol i Eryri, dros fyd natur, ac i bob un ohonom ei fwynhau. Gobeithio y byddwch yn parhau i gefnogi'r Gymdeithas ac, yn wir, yn cynyddu eich cefnogaeth er mwyn sicrhau'r adnoddau angenreidiol i fwrrw ymlaen â'r gwaith hanfodol hwn. Byddai hynny'n sicrhau fy mod yn hyderus bod y deng mlynedd diwethaf wedi talu ar eu canfed.'

Lost cottages of the Carneddau

Anna Reynolds

The wind is soft, the sky blue. A croaking raven flies overhead while skylarks lift and plummet, singing out their liquid song. The land looks parched under the summer sun, but the peat below still holds gallons of water, and deep stream channels mark the slopes like scars. Heather is starting to blossom and the scent of honey is everywhere. If you're lucky you might see a gathering of Carneddau ponies, small, stocky, and undeniably wild.

It seems as if the upland valleys of the Carneddau have always been like this, deserted by human life but for the occasional hiker, a farmer on a quad bike, or the shouting of climbers clinging to crags. But high on the western edge of the Conwy valley are clusters of lost communities, in hanging valleys that stretch towards Drum, Foel Fras, Carnedd Llywelyn, and Pen Llithrig y Wrach. These houses were built from the stone of the land they stand on, stone fractured and polished by glaciers and left scattered on the hills. They were thatched perhaps with the bracken and gorse that grew around, and later slated with slabs split from the bedrock. Now joists and beams rot away, slates fall, moss and then grass and then sapling trees grow between the stones. Once the roof has gone these houses are defenceless. Wind, rain, sheep, and plant growth send stone after stone back to the earth they came from.

Most of these homes stand more than 250 metres above sea level. Once there were at least six homes above this height along the slopes of Tal y Fan and nearby, above Ro-wen. All but one are in ruin. Eight lie abandoned at the opening of Pant y Griaolen, the valley which leads to the darkly mysterious Dulyn lake. There are ten around Coedty Reservoir. In Cwm Eigiau another eight are spread around the lake where a badly built dam burst in 1925, killing sixteen in the village of Dolgarrog below. Of these a few are miraculously intact, but the rest are no more than a few courses of stones on the ground. Cwm Cowlyd has suffered a similar fate, where one house is intact, just, but another is so comprehensively demolished that you're

hard pressed to see where it stood, and a third has become a sheepfold. Even the tiny chapel built there to serve the locals has been brought down to a metre in height, lost along with other chapels in the hills.

These cottages represent a lost way of living in the hills, lost eras, and lost families. Their descendants live lower down now, perhaps still farming the hills, but not living there. Some of the last hold-outs elicited sympathy, not envy, because they were far from the modern conveniences of good roads, electricity, and running water. In winter these upland homes would have been bitterly exposed, despite the small stands of trees that cluster around some. Life would have been hard, even though we're tempted to see the location as idyllic.

The tiny Cwm Eigiau cottage is a rare survivor among the ruins, still intact because it was turned to use as a climber's bothy early in the twentieth century. Rowland Roberts, who died at Cwm Eigiau in 1774, must have been a farmer, and was possibly a church warden. He owned

fifty five wethers, with ewes and lambs, as well as goats and kids. He also owned black cattle, no fewer than seventeen, and seven calves. There was a mare, colt, and old horse. Rowland also had hay, a stock of butter, and five pounds in weight of cheese. A slightly later inventory for the house tells of a bed and bedding, a three piece cupboard, a frying pan and kettles, a churn, and other necessities of daily life. There were even the luxuries of a looking glass and a silk handkerchief, as well as two guns.

Rowland Roberts and his wife Alice David had baptised five children from Cwm Eigiau, walking or riding five miles to the church at Llanbedr y Cennin. They were lucky; only one of these children is registered as being buried as an infant. But life had its share of tragedy. Rowland's first wife, Margaret Thomas, died not long after giving birth to their second child, and Alice David was widowed again seven years after losing her first husband. The Llanbedr parish records rarely include cause of death, but those of Abergwynfelyn are more diligent –

eighteenth century deaths included various fevers, malignant swellings, consumption, 'feminine obstructions', and a dafadan wylt, literally 'wild sheep', but explained as a canker in the face and throat.

Rowland probably would have cut peat from the mountain to heat his home, and his wife would have cooked in a pot hung over the open fire. They may have sold some of the butter and cheese they produced, walking across the mountains on paths now seen as the hikers' domain, but then simply useful rights of way across common land. Alice may have sorted, carded, and spun wool in her spare moments, perhaps to be sent to a loom owner to make cloth, or to sell for a little more cash. The little house which now seems small even for a couple of hikers staying overnight would have housed the couple and their four children, probably divided into a main living space at the fire end and a bedroom with a crogloft over at the other.

Step out of Cwm Eigiau cottage on a fine day and the world is beautiful. Birdsong flows around you, there's a soft rush of water falling down the cliffs from the higher slopes. Quartz glitters, surrounded by dark slate. The endless river runs. Two hundred years ago, behind you would be the scent of the peat fire, and food cooking over it. Perhaps you would hear the voices of relatives in nearby houses, the shouts of their children, the lowing of your cattle, the bleats of sheep. The valley would have been full of life, and this would have been home.

A L Reynolds lives in the beautiful Dyffryn Conwy, where the surroundings add more than a little inspiration to her writing.

After a misspent youth pursuing literature and mediaeval studies to postgraduate level, she is now studying for a doctorate in Welsh history.

*Her first novel, *How Glass Becomes Sand*, was published (as A L Doughty) while she was still at university by Gwasg y Bwthyn, Caernarfon. Her second novel, *Of the Ninth Verse*, was published by Cockatrice Books in 2021, and was followed by *Seaside Towns* in 2022.*

Cwm Eigiau

Farewell John

Our Director John Harold has moved on, quite literally, to pastures new as he goes to work on species-rich grassland conservation at Plantlife. Here is John's message to everyone who has been part of the Society's story during his tenure.

'I'm struggling to find words enough to thank all those who have contributed to the Society over the past decade.'

To our members; you are the backbone of the Society. I've often been moved to realise the depth of feeling amongst our membership for this wonderful place. Most often it becomes tangible when some part of Eryri is under threat and members put the wheels of protection into motion. At other times, when it is too late to say thank you, some kind and generous gift in support of our work will remind me how much our supporters care. Some of you have really gone the extra mile to help me in the Society's work – there have been times when I couldn't have managed without you. Thank you!

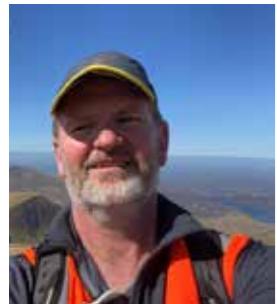
To our volunteers – you give meaning to so much of our work. The clue is in the name; Snowdonia Society – our work is about the place and the people who give their time to look after it. There is such positivity in the way that people of all kinds come together, come rain or shine, to look after something precious on behalf of us all. Thank you!

To the wonderful community of staff; you are nothing short of amazing – compensating for my shortcomings by delivering so much. You consistently use your energy, skills and commitment to make good things happen, regardless of the resources made available to you. Thank you!

And to all the brilliant staff and volunteers across so many partner organisations, groups, projects and local businesses; you are too numerous to mention but throughout you have enriched the life of our organisation and of Eryri. Thank you!

In the Spring 2023 magazine I wrote of three commitments I made at the start of my tenure as Director; to stay long enough to make a difference; to champion the Welsh language; to build up the volunteer programme as a significant practical helping hand for Eryri.

This work is making a difference – to Eryri and to those who take part. We should be proud of what we have achieved together. The Society should be proud of its growing investment in young people. To meet the needs of this special place we'll need more investment like this – in people and skills – to make a better future for Eryri, for nature and for all of us to enjoy. I hope you will continue to support the Society, and indeed step up your support, to give it the resources to take this vital work forward. That would make me feel confident that the last ten years have been well spent.'

Plas Coch di-blastig?

Rob Nicholson

Cyd-ddigwyddiad, tybed? Y bore hwnnw pan ddaeth Alec Young at y drws yn ei siaced Awdurdod Parc Cenedlaethol Eryri, roedd yn cynnig esgus da i beidio mynd i'r afael â'r golchi llestri. Wedi ei lusgo i mewn, ei osod yn ystafell fapiau Plas Coch i edmygu ein printiadau diweddaraf gan Jeremy Ashcroft ac wedi iddo gael panad a chacen gri o'i flaen, eglurodd Alec ei fod yn galw i sgwrsio â ni am project Di-Blastig Yr Wyddfa. Cyd-ddigwyddiad oherwydd y diwrnod cynt roedd Fiona (Mrs Plas Coch) a minnau wedi penderfynu y byddem yn gallu cwtogi mwy fyfth ar ein biliau gwastraff a lleihau ein heffaith amgylcheddol pe baem yn cael gwared â'r ddua olaf o'r nwyddau wedi eu lapio mewn plastig o'n darpariaethau ar gyfer gwesteion, cynyddu ein compostio gartref a chytuno i wisgo menig rwber (ailgylchadwy) a gwirio pob bin ein hunain ar ei ffordd i'r bin gwyrdd gyda'n datganiad 'Gallwn, byddwn ac rydym yn aildefnyddio, ailgylchu a chompostio bron pob dim!'

Ein cenadwri!

Bedair blynedd yn ôl, (pan roeddem yn cael gair efo swyddog o'r banc oedd yn amlwg wedi ei synnu wrth i ni egluro ein bod yn ymddeol o'n swyddi parchus gyda chyflwyno dewisiadau mwy cynaliadwy yn lle bisgedi a chapsiwlau mewn plastig a photeli bach. Roedd gwesteion wedi rhoi croeso llwyr i'n penderfyniad i gael gwared â chapsiwlau llaeth UHT a gosod llefrith ffres a jygiau porslen mewn oergell. Dengys ymchwil bod ymwelwyr â Chymru yn dymuno bwyta cynyrrch lleol ac roeddem wedi darganfod bod gwesteion yn awyddus i leihau eu defnydd eu hunain o blastigau un-defnydd tra ar eu gwyliau ac yn ceisio, ar y cyfan, ein cynorthwyo gydag ailgylchu – er bod eu dealltwriaeth o'r hyn y gellid ei ailgylchu'n amrywio'n fawr.

Gweledigaeth o leihau defnydd o blastig

Roeddem yn awyddus i siarad gydag Alec am y newidiadau yr oeddem wedi eu rhoi ar waith ym Mhlas Coch i wneud ein rhan. Agwedd arall o'n Datganiad Cenadwri oedd ein bod yn dymuno addysgu a darparu gwybodaeth i'n gwesteion ynglŷn â sut i fwynhau Eryri yn ddiogel, yn gyfrifol ac yn gynaliadwy. Roeddem am leihau ein defnydd o blastig yn y busnes a lleihau faint o blastig tafladwy y byddai pob un o'n gwesteion ym Mhlas Coch yn ei gludo i'r mynyddoedd. Heblaw am ddringwyr creigiau ac ymgeiswyr Arweinwyr Mynydd, mae bron pob un o'n gwesteion yn dymuno dringo, cerdded neu redeg i gopa'r Wyddfa felly roeddem wedi buddsoddi mewn poteli dŵr ail-ddefnydd i'w benthyg, defnydd lapio brechdanau o ddefnydd â chwyr gwenyn a bagiau papur ar gyfer teisennau cartref. Ynghyd â bagiau gwastraff bwyd i'w compostio, dyma ein llwybr i sgwrsio gyda'n gwesteion am effaith plastig, yffaith mai'r unig bobl sy'n casglu sbwriel pobl eraill yw gwirfoddolwyr nad ydyn nhw'n cael eu talu a'r teimlad afach o gerdded yn ôl i lawr y mynydd gyda sach gefn yn hanner llawn o grwyn banana heb bydru a gasglwyd o Iwybr PyG ar eich diwrnod i ffwrdd.

Profiad ein gwesteion

Cymryd lle

Yn ein hystafelloedd roeddem eisoes wedi cyflwyno dewisiadau mwy cynaliadwy yn lle bisgedi a chapsiwlau mewn plastig a photeli bach. Roedd gwesteion wedi rhoi croeso llwyr i'n penderfyniad i gael gwared â chapsiwlau llaeth UHT a gosod llefrith ffres a jygiau porslen mewn oergell. Dengys ymchwil bod ymwelwyr â Chymru yn dymuno bwyta cynyrrch lleol ac roeddem wedi darganfod bod gwesteion yn awyddus i leihau eu defnydd eu hunain o blastigau un-defnydd tra ar eu gwyliau ac yn ceisio, ar y cyfan, ein cynorthwyo gydag ailgylchu – er bod eu dealltwriaeth o'r hyn y gellid ei ailgylchu'n amrywio'n fawr.

Cynyrrch plastig-dwys	Deunydd mwy cynaliadwy yn eu lle
Deunydd golchi dwylo mewn potel blastig fechan dafladwy	Sebon wedi ei wneud yn lleol ym Meddgelert
Poteli shampŵ a sebon cawod bach plastig	Cynyrrch ar gyfer ail-lenwi ac ail-ddefnyddio, o ffynonellau ethegol, a brynnir fusel 5L
Bisgedi wedi eu lapio mewn plastig	Teisennau cartref, hancesi papur ailgylchedig neu blatiau tsieni
Brechdan 'meal deal' a brynnir yn lleol ar gyfer pecyn cinio	Brechdanau a theisennau cartref, ffrwythau ffres wedi eu lapio mewn papur gyda photel ddur Plas Coch (ar fenthŷg)
Selsig a chig moch wedi eu lapio'n barod mewn cynhwysydd plastig	Cynyrrch ffres wedi ei lapio mewn papur o siop gigydd lleol
Capsiwlau llaeth UHT	Jygiau porslen i gludo llaeth ffres neu laeth ceirch neu soia i ystafell
Bagiau te mewn plastig	Jar wydr o fagiau te llwyr fiodiraddadwy o ffynonellau lleol, diodydd perlysiau a ffrwythau.
Fersiynau bychan o rawnfwyd, jamiau a marmalâd.	Jariau gwydr gyda granola cartref, a jamiau a marmalâd cartref

Ailgylchu

Mae'n amlwg bod gan ein gwesteion sy'n teithio o bob cwr o'r DU a gweddl y byd lawer o brofiadau gwahanol o drefniadau ailgylchu awdurdodau lleol ac mae hyn yn llunio eu dealltwriaeth o beth allwn ni ei ailgylchu a'r hyn na allwn. Allwch chi ddim cael 'rheolau' am hyn mewn gwesty cyfoes, ond gallwch hwyluso gweud y peth iawn. Drwy ddarparu biniau ailgylchu bach ym mhob ystafell a gosod biniau ailgylchu metel o dan porth y tŷ ar gyfer bwyd,

croen ffrwythau, plastigau meddal ac ailgylchu cymysg rydym yn annog ein gwesteion i roi cynnig ar ddod â'u holl wastraff yn ôl efo nhw o'r mynydd. Hyd yn oed wedyn, mae rhywbeth boddhaol iawn am chwiliota drwy fin gwastraff eithaf llawn a lleihau'r deunydd sy'n mynd i'r domen byd i rhyw eitem neu ddwy. Bellach rydym yn arbed £1,000 y flwyddyn ar gasgliadau gwastraff masnachol.

Ailddefnyddio

Am gyfnod roeddem wedi bod yn cydweithio gyda chyflenwyr a oedd yn fodlon darparu cynyrrch mewn cynwysyddion y gellid eu hailanddefnyddio ac hefyd yn eu cymryd yn ôl a'u defnyddio elwaith! Rydym yn defnyddio cynwysyddion madarch dros ben i dyfu eginblanhigion yn y tŷ gwydr a fydd yn y pen draw'n cael eu defnyddio fel blodau ar gyfer yr ystafell freqwast (mewn compost cartref, wrth gwrs). Rydym yn hysbysu cyflenwyr ein bod yn eu defnyddio oherwydd ein bod yn gallu ailddefnyddio eu deunydd pecynnau, ei gompostio neu eu ailgylchu os oes raid.

Y tu ôl i'r llenni

Mae profiad wedi ein helpu i reoli ein cyflenwadau o fwyd yn fwy effeithiol er mwyn lleihau ar raddfa fawr unrhyw wastraff bwyd. Wrth sefydlu ardal gompostio gartref gallwn waredu gweddillion coffi, bagiau da bioddiraddadwy, croen ffrwythau, bonion, tyweliol papur golchi dwylo, bocsys wyau, plisgyn wyau a deunydd llyisiau amrwd yn ddiogel. Y bonws ychwanegol yw bod hyn yn cyflenwi compost ar gyfer gardd organig i'n gwesteion lle mae ein hadar duon a'n bronfreithod preswyl wrth eu bodd yn chwiliota ynddi! Mae hi'n anodd coelio, ond o fod yn darparu hyd at 70 brecwast wedi ei goginio a chyfandirol bob wythnos rydym yn gallu defnyddio bin casglu bwyd gwastraff ochr-ffordd yn unig hyd yn oed wrth beidio anfon bwyd i'r safle claddu sbwriel.

Mae'r cynyrrch glanhau cyfarwydd mwy cyfeillgar i'r amgylchedd yn gwneud mwy o synnwyr economaidd beth bynnag os byddwch yn ei brynu fusel 5L. Mae'r poteli mawr hefyd yn ddefnyddiol ar gyfer dyfrio'r ardd felly o leiaf gellir eu hailanddefnyddio sawl gwaith cyn ailgylchu.

Y camau nesaf – Llanberis di-blastig?

Roeddem yn falch o gymryd rhan yn Awdit Gwobrwyd Busnes Di-blastig Yr Wyddfa gydag Alec ac yn falch hefyd o fod y busnes cyntaf i ennill gradd 'Copa' ac yna i siarad yng Nghynhadledd Awdurdod y Parc yn ôl ym mis Ebrill.

Cangen arall o'n datganiad cenadwri yw cefnogi busnesau lleol, felly rydym yn annog gwesteion i ddefnyddio caffis, bwytau, mannau bwyd cymryd-i-ffwrdd a siopau lleol. Mae llawer o enghreifftiau gwych o siopau dringo a fydd yn tynnur holl ddeunydd pecynnau i'w roi'n ôl i DMM (cynhyrhydd cit dringo) cyn gynted ag y byddwch yn prynu darn newydd o offer a chynwysyddion y gellir eu compostio ar gyfer bwydydd.

Ar hyn o bryd mae ein Grŵp Datblygu Llanberis (corff a sefydlwyd i gynrychioli busnesau, grwpiau cymunedol a phreswylwyr) mewn trafodaethau gydag Alec a'n Cynghorydd lleol ynglŷn â sut allwn ni gefnogi ac annog pob busnes sy'n darparu gwasanaethau i ymwelwyr â'r Wyddfa i hefyd ymgymryd ag awdit Alec a chychwyn ar eu taith di-blastig eu hunain!

Rob Nicholson yw cyd-berchenno gwesty Plas Coch gyda'i wraig Fiona. Mae Rob yn Arweinydd Mynydd, Gweithiwr Cefnogol Gofal Cymdeithasol a Gwirfoddolwr gyda Chymdeithas Eryri a Phentref Taclus Llanberis. Mae'n Ysgrifennydd a Thrysorydd Grŵp Datblygu Llanberis.

Ffarwel Judith

Wedi mwy na deng mlynedd fel Swyddog Ariannol y Gymdeithas, rydym yn diolch o waelod calon i Judith Bellis ar ei hymddeoliad haeddiannol ac yn dymuno'r gorau iddi. Mae Judith wedi cynnal cofnodion ariannol y Gymdeithas ar lwybr priodol, ac mae ei gwaith wedi llywio datblygiad y Gymdeithas dros ddegawd cynhyrchiol yn ei hanes hir.

Rydym yn ddiolchgar i Judith am ei chyfraniad enfawr. Roeddem yn gallu dibynnu arni â i dull broffesiynol, tawel a meddylgar o gydweithio gyda staff, ymddiriedolwyr neu gyrrf a rheolwyr allanol. Yn rhwun cyfarwydd yng Nghyfarfodydd Blynnyddol y Gymdeithas, mae sawl aelod wedi nodi cymaint yr oedden nhw'n mwynhau adroddiadau blynnyddol Judith. Yn glir ac yn aml yn ysbydoledig, rodden nhw'n bwrw golwg ddifyr ar yr hyn a allai fod gan rai yn gyflwyniad ariannol eithaf sych.

A dyna'r allwedd. Mae Judith wedi bod yn glir bob amser bod y gwaith yn fwy na swydd yn unig iddi. Mae pawb yn yr ardal hon yn gwybod cymaint yw ei gofal am bobl a byd natur. Mae wedi cyfrannu cymaint i'r Gymdeithas a'i phobl ac, fel un sy'n hoff o grwydro Eryri ei hun, wedi cefnogi ein gwaith dros yr ardal hon wrth warchod a meithrin.

Mae Judith wedi bod yn rhan hanfodol o'r tîm. Felly, Judith – byddwn yn colli eich gwybodaeth a'ch cynhesrwydd, ond gobeithiwn eich gweld – a'ch teisennau – mewn digwyddiad gan y Gymdeithas yn fuan.

Farewell Judith

After more than ten years as the Society's Finance Officer, we offer our heartfelt thanks and warmest wishes to Judith Bellis on her well-earned retirement. Judith has kept the Society's financial recording on a steady track, her work charting the course of the Society's development over a productive decade in its long history.

We are grateful to Judith for so much. She could be relied upon to bring a professional, calm and thoughtful approach to all her dealings with staff, trustees or the various external financial bodies and regulators. A familiar figure at Society AGMs, more than one member has commented how much they enjoyed Judith's annual reports. Always clear and often inspiring – a refreshing take on what in other hands might have been a rather dry financial presentation.

And that's the key. Judith has always been clear that this was more than a job to her. Everyone around here knows how much she cares about people and nature. She's put a great deal into the Society, its people, and, as a keen explorer of Eryri herself, she's actively supported our work for this place that we protect and nurture.

Judith has been very much a part of the team. So Judith – we'll miss your knowledge, your hard work and your warmth, but we'll hope to see you – and your cakes – at a Society event soon.

A Plastic Free Plas Coch?

Rob Nicholson

It certainly felt like serendipity - that morning when Alec Young appeared at the front door in his Eryri National Park Authority jacket, providing a welcome excuse to delay the washing up. Having been dragged in, put to sit in Plas Coch's Map Room to admire our latest Jeremy Ashcroft mountain prints and having had a 'panad' and Welsh cake plonked in front of him, Alec explained he was calling to talk to us about the Plastic-Free Yr Wyddfa project. Serendipity, because the day before Fiona (Mrs Plas Coch) and I had made the bold decision that we could cut our refuse bills still further and reduce our environmental impact if we remove the last couple of plastic-wrapped goods from our guest provisions, increase our home composting and agree to don (reusable) rubber gloves and manually check every bin on its way to the wheely bin with our bold new motto 'We can, we will and we do reuse, recycle and compost just about everything!'

We're on a mission!

In fact, four years previously (when we were informing a visibly shaken bank official that we had just resigned from our perfectly respectable, well-paid jobs as headteachers to run a small hotel in a Welsh-speaking village at the foot of what-we-then-called Snowdon) our fledgling business mission statement had declared that we would contribute to the local community and nature conservation in Eryri – though we had little idea how we would actually do that! Joining Cymdeithas Eryri (as a Business Member) and Pentref Taclus Llanberis (as a volunteer) were the first steps on that particular journey and the resulting days spent in ditches in variously coloured high-viz jackets - depending on whether in the mountains or our home village - alerted us to the scourge of the disposable plastic bottle - on roadsides, on mountain paths, in ditches, in lakes and over-flowing from bins and recycling trucks.

A Plastic-reduction vision

We were keen to talk with Alec about what changes we had made at Plas Coch to try and do our bit. Another aspect of our Mission Statement was that we wanted to educate and inform our guests about how to enjoy Eryri safely, responsibly and sustainably. We wanted to both reduce our use of plastic in the business and reduce the amount of disposable plastic a typical Plas Coch guest would take out with them into the mountains. Aside from rock-climbers and Mountain Leader candidates, nearly all our guests want to climb, walk or run to Yr Wyddfa summit so we had invested in rather nice reusable water bottles to loan out, local beeswax sandwich wraps and paper bags for home-baked cakes and flapjacks. Along with compostable food waste bags, these were our 'in' into chats with guests about the impact of plastic, the fact that the only people picking up other people's litter are unpaid volunteers and just how revolting it is to walk back down with a ruck-sack half full of black but very much non-decomposed banana skins collected from the PyG track on your day off!

The guest experience

Replacing

In our rooms we had already replaced plastic-wrapped biscuits, sachets, capsules and miniature bottles with more sustainable options. Our decision to do away with UHT milk capsules with a fridge of fresh milk and porcelain jugs had been met with 100% approval from guests. Research has shown that visitors to Wales want to consume local produce and we had found that guests were keen to reduce their own consumption of single-use plastics whilst on holiday and would try, on the whole, to assist us in recycling - though their understanding of what could be recycled varied widely.

Plastic-intensive produce	More sustainable replacement
Small disposable plastic bottle handwash	Locally made soap from Beddgelert
Small plastic shampoo and shower gel bottles	Refillable, reusable ethically sourced products bought in 5L quantities
Plastic-wrapped biscuits	Home-made cakes, recycled napkins or china plates
Locally bought sandwich 'meal deal' packed lunch	Home-made sandwiches, cakes, fresh fruit in paper wraps with steel Plas Coch drinks bottle (on loan)
Pre-packed sausages and bacon in plastic trays	Paper-wrapped fresh produce from local butcher shop
UHT milk capsules	Porcelain jugs to take dairy, oat or soya milk up to a room
Plastic-wrapped teabags	Glass jar of fully biodegradable locally sourced teabags, herbal and fruit infusions
Miniature versions of cereals, jams and marmalade	Glass jars with home-made granola, home-made jams and home-made marmalade

Recycling

It is clear that our guests travelling in from around the UK and around the world have many different experiences of local authority recycling arrangements and this informs their understanding of what can and what cannot be recycled. You can't have 'rules' about this in a modern guest house, but you can make it easier to do the right thing. By providing small recycling bins in each room and (under our porch) rather natty metal recycling bins for food, fruit peel, soft plastics and mixed recycling we are encouraging our guests to try and (importantly) bring all their waste back with them from the mountain. Even then, there is something quite rewarding about going through a fairly full waste bin and reducing the 'landfill' to just a couple of items. We are now saving £1,000 per year on commercial refuse collection.

Rob a Fiona y tu allan i Blas Coch • Rob and Fiona outside Plas Coch

Behind the scenes

Experience has helped us manage our food supplies more effectively to massively reduce any food waste. By setting up a home-composting area we can safely dispose of coffee grounds, biodegradable teabags, fruit peel, stalks, paper handwash towels, egg boxes, egg shells and uncooked vegetable matter. The added bonus is that this results in compost for our organic guests' garden which our resident blackbirds and thrushes love to dig about in! Rather incredibly, for a setting providing as many as 70 cooked and continental breakfasts a week we are able to use just a domestic food waste kerb-side collection bin even after diverting all food away from landfill.

The familiar more environmentally friendly cleaning products make more economic sense anyway if bought in 5L quantities. Those big bottles are also handy for watering the garden so we can at least always reuse several times before recycling.

Next Steps - a Plastic-Free Llanberis?

We were pleased to undertake the Plastic Free Yr Wyddfa Business Award Audit with Alec and were chuffed to be the first business to gain the 'Copa' grading and to then talk at the Park Authority Conference back in April.

Another thread to our mission statement is supporting local businesses, so we actively encourage guests to use local cafes, restaurants, takeaways and shops. There are many brilliant examples of climbing shops that will remove all the packaging to give back to DMM (a climbing kit producer) as soon as you buy something nice for your rack and compostable containers for foods.

Currently our Grŵp Datblygu Llanberis Development Group (an organized association representing businesses, community groups and residents) is in discussions with Alec and our local Councillor about how we can support and encourage all businesses providing services to Yr Wyddfa visitors to also undertake Alec's audit and progress on their own plastic-free journey!

Rob Nicholson runs Gwesty Plas Coch in Llanberis with his wife Fiona. Rob is a Mountain Leader, Social Care Support Worker and a Volunteer with Cymdeithas Eryri and Pentref Taclus Llanberis. He is Secretary and Treasurer to Grŵp Datblygu Llanberis.

Calendr 2024 Calendar

Cymdeithas Eryri
Snowdonia Society

Ar gael nawr i'w brynu ar ein gwefan • Now available for purchase on our website: www.snowdonia-society.org.uk/shop

Gallwch adael y car adref!

John Saynor

Mae chwyldro go iawn wedi digwydd ym maes trafnidiaeth gyhoeddus o amgylch Eryri. Fe all yr ymwelydd gyrraedd, aros, cerdded a chrwydro heb ddefnyddio car – ac yn yr erthygl hon mae engrheifftiau o sut y gellir gwneud hyn. Mae gwasanaethau bws newydd a gwell yn darparu cyswllt i gerddwyr a dringwyr, yn gwneud bywyd yn haws i bobl leol ac yn helpu pawb i wneud eu rhan i achub y blaned.

Rydw i'n byw yn Llundain ac wedi caru mynyddoedd Eryri ers pan oeddwn ym Mhrifysgol Aberystwyth hanner can mlynedd yn ôl. Roedd bob amser yn anodd cyrraedd y mynyddoedd heb gar. Ers talwm ychydig iawn o fysiau oedd yn rhedeg ar ddydd Sul, a doedd dim gwasanaethau yn Eryri yn y gaeaf neu roedden nhw'n dod i ben yn rhy gynnar yn y prynhawn. Ac ar ambell i lwybr allweddol, megis Dyffryn Ogwen, doedd dim bws o gwbl.

Yn y flwyddyn ddiwethaf, rydw i wedi mwynhau dwy daith gerdded wrth ddefnyddio bws a thrên. Trip ar fy mhen fy hun yn Awst 2022 oedd y cyntaf ac roedd y tywydd a'r golygfeydd yn wych. Gallwch fod yng Nghyffordd Llandudno mewn tair awr o Euston, felly roedd cyrraedd Eryri'n hawdd (er yn ddrud). Arhosais mewn tafarn ym Metws-y-coed, gan deithio ar drêñ neu fws o Gyffordd Llandudno.

Taith i fyny Moel Siabod oedd diwrnod 1, gan gychwyn a gorffen yng Nghapel Curig. Cafwyd taith fws fer S1 i gyrraedd y cychwyn o Fetws-y-coed – gyda dewis o un neu ddwy fws yr awr.

Ar ddiwrnod 2 mi es i Lanberis i ddringo Moel Eilio, un o droed-fnyddoedd yr Wyddfa. Teithiais yno ac yn ôl ar y bws S1 o Fetws-y-coed, gan fynd heibio'r rhesi o geir oedd wedi parcio yng nghyffiniau Penygwyrd.

Roedd y drydedd daith yn fwy uchelgeisiol – o Gapel Curig, dros y ddwy Glyder a'r Garn ac i lawr i Ffithyn Ogwen. Unwaith eto, roedd y bysiau yn gyfleus, yno ar yr S1 i Gapel Curig ac yn ôl o Ogwen ar y T10.

Yna, ym mis Ebrill eleni, arhosodd dau ohonon ni yng nghanol prysurdeb Llandudno am ychydig o ddyddiau, ar gyfer tridiau o deithiau arbennig.

Ar ein diwrnod cyntaf, teithiwyd i Gonwy ar fws rheolaidd rhif 5 yr arfordir er mwyn esgynt Tal y Fan. Wedi rhyfeddu at y gweddillion Neolithic amrywiol, i lawr â ni i Ro-wen i fwynhau ambell i beint da o gwrw cyn dal bws rhif 19 yn ôl i Landudno.

Y diwrnod canlynol oedd yr un mawr – cychwyn yn Abergwyngregyn, ar draws Drosgl i Garnedd Llewelyn ac i lawr i Fethesda. Daeth y syniad o erthygl mewn cylchgrawn. I gyrraedd cychwyn y daith, daliwyd bws rhif 5 o Landudno. Ar y ffordd yn ôl, daliwyd bws rhif 67 o Fethesda i Fangor ac yna bws rhif 5 yn ôl i Landudno. Y cwbl am £6 yr un – pris y tocynt diwrnod '1Bws' gwych. Ac mae ganddyn nhw fodd o dalu digywllt a chapio – yn union fel tiwb Llundain!

Yn olaf, troi at y Glyderau unwaith eto. Wedi taith drêñ llawn golygfeydd i Fetws-y-coed, daliwyd yr S1 i Ben y Pas a dringo gyferbyn â'r heidiau'n dringo'r Wyddfa. I lawr i Ben y Gwryd wedyn ac, wedi gweld nad oedd bar y gwesty yn agored, teithio'n ôl i Landudno ar yr S1 a'r trêñ.

Gweithiodd pob dim yn dda. Dydy o ddim yn berffaith, wrth gwrs. Ychydig o amserleni sy'n cael eu harddangos mewn siopau, ac o ganlyniad ni fydd pobl yn gwybod am y bysiau na phryd maen nhw'n teithio. Dydy gwybodaeth ar-lein ar y rhyngrwyd ddim yn hawdd iawn i ddod o hyd iddi ac fe all fod yn hen – does dim gwefan lle cewch hyd i fap llwybrau a holl amserleni'r bysiau yn yr un lle. Os oes gennych ffôn clyfar, foddy bynnag, gallwch gael gwybodaeth 'fyw' ar y rhan fwyaf o wasanaethau bws a thrên sy'n defnyddio Google Maps neu app Arriva.

Ond pob clod i Lywodraeth Cymru a'r Cyngorau lleol am gefnogi rhwydwaith mor ddefnyddiol o drafnidiaeth gyhoeddus.

John Saynor, Aelod Cymdeithas Eryri

Carnedd Llewelyn o Garnedd Dafydd, Yr Wyddfa y tu ôl iddi • Carnedd Llewelyn seen from Carnedd Dafydd, Yr Wyddfa behind

Dyma amserlen y prif fysiau sydd ar waith yn y rhan fwyaf o ardaloedd mynyddig y Parc Cenedlaethol

Gwasanaeth	Llwybr	Amlder
5, 5D	Llandudno - Conwy-Bangor (newid am Gaernarfon)	Pob 20-30 munud
S1	Betws-y-coed - Capel Curig – Pen-y-Pass – Llanberis - Caernarfon	Pob awr
S2	Bangor - Llanberis	Pob awr
S3	Beddgelert – Rhyd-ddu - Caernarfon	Pob awr
S4	Porthmadog – Beddgelert – Pen-y-Pass	Pob awr
S5	Llanberis - Pen-y-Pass	Pob awr (pob hanner awr o'r maes parcio)
19	Llandudno – Conwy – Dolgarrog -Betws-y-coed	4 bob dydd, 2 via Ro-wen
T10	Bangor – Bethesda – Ogwen – Betws-y-coed - Corwen via A5	Pob dwyawr i Betws, 3 y dydd i Gorwen
67	Bangor - Bethesda	Pob 30 munud, pob 2 awr ar ddydd Sul
P01	Bethesda – Ogwen - Capel Curig	8 bob dydd i Ogwen, 2 i Gapel Curig
T2	Bangor – Caernarfon – Porthmadog - Dolgellau – (o amgylch Cader Idris) – Machynlleth - Aberystwyth	Pob 2 awr
3B,1S	Porthmadog - Blaenau Ffestiniog	Pob 1-2 awr
T3	Bermo – Dolgellau - Y Bala – Llangollen - Wrecsam	Pob 1-2 awr
39	Dolgellau – Harlech - Porthmadog	6-7 y dydd, dim ar ddydd Sul
Trên	Llandudno – Betws-y-coed - Blaenau Ffestiniog	6 y dydd
Trên	Pwllheli – Porthmadog – Harlech – Bermo – Tywyn - Machynlleth	Pob 2 awr
Trên	Cyffordd Llandudno - Bangor	1-2 bob awr

You really can leave the car behind!

John Saynor

There's been a real revolution in public transport around Snowdonia. The visitor can arrive, stay, walk and visit without using a car – and this article has real examples of how it can be done. New and improved bus services provide connectivity for walkers and climbers, make life easier for local people and help everyone to do their bit to save the planet.

I live in London and have loved the mountains of Snowdonia since before I was at university in Aberystwyth fifty years ago. But it was always difficult to get to the mountains without a car. Buses in the past often didn't run on Sundays, or the Snowdonia services didn't run in winter or finished too early in the afternoon. And some key routes – such as Dwyfryn Ogwen – didn't have a bus at all.

In the last year, I've enjoyed two hiking trips all done on bus and train. The first was a solo trip in August 2022 and the weather and views were stunning. You can be at Llandudno Junction in 3 hours from Euston, so getting to Snowdonia was easy (albeit expensive). I stayed in a pub in Betws-y-coed, reached by train or bus from Llandudno Junction.

Day one was a walk up Moel Siabod, starting and finishing at Capel Curig. Getting to the start was just a quick hop on the S1 bus from Betws-y-coed – with a choice of one or two buses per hour.

Rhaeadr Fawr Aber ar y ffordd o Abergwyngregyn i'r Carneddau • Aber Falls on the way from Abergwyngregyn to the Carneddau

Day two took me to Llanberis to climb Moel Eilio, one of the Snowdon foothills. The S1 bus from Betws took me there and back, passing the ranks of cars parked around Penygwryd.

My third day's walk was more ambitious – from Capel Curig, over both Glyderau and Y Garn and down to Ogwen Cottage. Again, the buses fitted nicely, out on the S1 to Capel Curig and back from Ogwen on the T10.

Then, in April this year, two of us based ourselves amidst the bright lights of Llandudno for a few days, which was our base for three great walks.

On our first day out, the frequent No. 5 coast bus took us to Conwy for a scenic ascent of Tal y Fan. After marvelling at various Neolithic remains, we walked down to enjoy some good beer in the village of Ro-wen before picking up the No 19 bus back to Llandudno.

The next day was the big one – starting at Abergwyngregyn, across Drosgl to Carnedd Llywelyn and down to Bethesda. The idea came from an article in this magazine. To get to the start, we hopped on the No 5 bus from Llandudno. On the way back, it was the 67 bus from Bethesda to Bangor and then the 5 back to Llandudno. All for £6 each – the price of the amazing '1Bws' day ticket. And they have contactless payment and capping – just like on the London tube!

Finally, we headed for the Glyderau again. After a scenic train ride to Betws-y-coed, we took the S1 bus to Pen y Pass and ascended opposite the crowds going up Yr Wyddfa. We dropped down to Penygwryd and – finding the hotel bar sadly closed – reversed our route via the S1 bus and train back to Llandudno.

It all worked. It's not perfect, of course. There seem to be no bus timetables displayed on stops, meaning that many people won't know about the buses or when they go. Online information on the internet isn't all that easy to find and can be out of date – there isn't a website where you can find a route map and all of the bus timetables in one place. If you have a smart phone, however, you can find 'live' information on most bus and train services using Google Maps or the Arriva app.

But all praise to the Welsh Government and the local Councils for supporting such a useful public transport network.

John Saynor, Snowdonia Society member

Llyn Clyd, Llyn Idwal a Llyn Ogwen o'r Garn • Llyn Clyd, Llyn Idwal and Llyn Ogwen seen from Y Garn

Here is a table of the main the buses serving most of the mountain areas in the National Park

Service	Route	Frequency
5, 5D	Llandudno-Conwy-Bangor (change for Caernarfon)	Every 20-30 minutes
S1	Betws-y-coed-Capel Curig-Pen-y-Pass-Llanberis-Caernarfon	Every hour
S2	Bangor-Llanberis	Every hour
S3	Beddgelert-Rhyd-ddu-Caernarfon	Every hour
S4	Porthmadog-Beddgelert- Pen-y-Pass	Every hour
S5	Llanberis-Pen-y-Pass	Every hour (half hourly from car park)
19	Llandudno-Conwy-Dolgarrog-Betws-y-coed	4 per day, 2 via <u>Ro-wen</u>
T10	Bangor-Bethesda-Ogwen-Betws-y-coed-Corwen via A5	Every 2 hours to <u>Betws</u> , 3 per day to Corwen
67	Bangor-Bethesda	Every 30 minutes, every 2 hours Sundays
P01	Bethesda-Ogwen-Capel Curig	8 per day to <u>Ogwen</u> , 2 to Capel Curig
T2	Bangor-Caernarfon-Porthmadog-Dolgellau – (skirting Cader Idris) - Machynlleth-Aberystwyth	Every 2 hours
3B,1S	Porthmadog-Blaenau Ffestiniog	Every 1-2 hours

Annog twristiaeth gyfrifol ac eiriol dros fynediad lleol

Brân Devey

Yng Nghymru rydym yn ffodus iawn o'n tirluniau hyfryd, cymunedau croesawgar, a lleoliadau cudd sy'n denu miloedd o dwristiaid bob blwyddyn. Fodd bynnag, mae mannau hynod poblogaidd fel Yr Wyddfa wedi arwain at bryderon am ormod o dwristiaid ac effaith hyn ar yr amgylchedd a chymunedau lleol. Yn yr erthygl hon, byddwn yn trafod pwysigrwydd annog twristiaid i lunio Cynllun B, eu haddysgu am y Cod Cefn Gwlad ac egwyddorion Gadael Dim ar Ôl, a hyrwyddo dull llwybrau er Lles, sy'n canolbwntio ar adfywio a gwarchod llwybrau cymunedol lleol a mannau i fynd am dro.

Amrywio twristiaeth gyda Chynllun B

Wrth i'r nifer o ymwelwyr â Chymru gynyddu fwyfwy, mae'n hanfodol annog twristiaid i lunio Cynllun B er mwyn archwilio mannau eraill pe bai lleoliadau poblogaidd yn rhy brysur. Wrth hyrwyddo mannau llai hysbys a darparu gwybodaeth am eu hatyniadau unigryw, gallwn wella dosbarthiad llif twristiaid a lleihau'r pwysau ar leoliadau poblogaidd. Bydd annog twristiaid i fod â Chynllun B yn eu galluogi i brofi harddwch naturiol amrywiol a threftadaeth diwylliannol Cymru y tu hwnt i llwybrau poblogaidd.

Addysgu ac ymarfer y Cod Cefn Gwlad a Gadael Dim ar Ôl

Mae'r Cod Cefn Gwlad yn darparu canllawiau hanfodol ar gyfer cerddwyr, a sicrhau cyd-fyw bodlon rhwng twristiaid, bobl leol, a'r amgylchedd. Wrth addysgu ein hunain ac eraill am egwyddorion y cod, megis parchu bywyd gwylt, gadael giatiau fel y maen nhw, a mynd a sbwriel adref, gallwn ddechrau meithrin diwylliant o dwristiaeth gyfrifol. Dylai pob cerddwr ymgafarwyddo â'r cod a deall pwysigrwydd parchu'r cymunedau lleol a gwarchod yr amgylchedd naturiol ar gyfer y cenedlaethau i ddod. Ochr yn ochr â'r Cod Cefn Gwlad, mae hyrwyddo egwyddorion 'Gadael Dim ar Ôl' y mae Ramblers Cymru yn eiriol drosyn nhw, yn hanfodol ar gyfer lleihau effaith amgylcheddol twristiaeth. Dylem i gyd gael ein haddysgu am bwysigrwydd gadael byd natur heb ei gyffwrdd, gwaredu gwastraff mewn modd priodol, a lleihau ein ôl-traed carbon. Wrth lynnau yr egwyddorion hyn, gallwn helpu i warchod ecosistemau bregus, cynnal cyfarwydd cynefinoedd bywyd gwylt, a sicrhau dyfodol cynaliadwy i ryfeddodau naturiol Cymru.

Llwybrau er Lles: Darganfod a gwarchod llwybrau cymunedol lleol

Er mwyn ceisio gwella ein rhwydwaith poblogaidd o llwybrau sydd wedi eu hesgeuluso ers blynnyddoedd oherwydd bod llai o gyllideb ac adnoddau ar gael, mae project Llwybrau er Lles Ramblers Cymru (<https://pathstowellbeing.ramblers.org.uk/>) wedi bod yn gweithio mewn ffordd arall, drwy weithio'n uniongyrchol gydag 18 cymuned ledled Cymru i'w darparu â'r medrau a'r wybodaeth i warchod eu llwybrau a mynediad lleol. Wrth greu 145 llwybr cerdded newydd, mae'r project wedi annog pobl i ddarganfod a gwarchod llwybrau cymunedol lleol er mwyn gwella eu hiechyd a'u lles drwy gerdded. Mae hefyd wedi meithrin gwell cysylltiad gyda'r tirlun

Llyn Stwlan o Moelwyn Bach • Llyn Stwlan from Moelwyn Bach

a threftadaeth lleol. Mae annog twristiaid i archwilio'r llwybrau cudd yma yn helpu drwy sicrhau bod pobl yn dilyn llwybrau llai cyfarwydd na'r lleoliadau poblogaidd a chefnogi economiau lleol drwy hyrwyddo busnesau ac atyniadau llai poblogaidd.

Atgyfnerthu Cymunedau Lleol

Wrth arallgyfeirio ymwelwyr oddi wrth leoliadau poblogaidd, gallwn leihau'r pwysau ar gymunedau ac isadeiledd lleol. Mae chefnogi busnesau a mentrau lleol yn meithrin cynaladwyedd economaidd ac yn gwarchod cymeriad unigryw pob cymuned. Pan fydd twristiaid yn mentro y tu hwnt i'r lleoliadau poblogaidd, maen nhw'n aml yn cymryd rhan mewn rhwngweithio mwy ystyriol gyda phobl leol, yn meithrin cyfnewid diwylliannol ac yn gwella eu profiad drwyddo draw.

Yn Ramblers Cymru credwn bod annog twristiaid i archwilio mannau eraill, fel y rhai sydd yn ein project Llwybrau er Lles, ac ymarfer egwyddorion y Cod Cefn Gwlad a Gadael Dim ar Ôl, yn gallu cael effaith positif a chynaliadwy ar dwristiaeth Cymru. Wrth ddosbarthu'r nifer o ymwelwyr, gwarchod yr amgylchedd, a chefnogi cymunedau lleol, gallwn sicrhau y bydd cenedlaethau'r dyfodol yn gallu parhau i fwynhau harddwch ein cenedl. Yr her fawr sy'n ein wynebu yw sicrhau bod buddsoddiad yn cael ei wneud yn y llwybrau yma (Hawliau Tramwy Cyhoeddus) wrth wraidd ein cymunedau, a'u bod yn fwy hygrych ac mewn cyflwr gwell nag y maen nhw ar hyn o bryd, lle rydym yn amcanu nad oes modd cerdded oddeutu 50% ohonyн nhw yng Nghymru (www.ramblers.org.uk/ourpathsourfuture).

Mae'n rhaid i bob un ohonom fod yn gyfrifol a bod yn ymwybodol wrth wneud dewisiadau, gadael dim ar ein hôl a cherdded y llwybrau mwy distaw.

Brân Devey yw Rheolwr Cyfathrebu ac Ymgysylltu Ramblers Cymru

Encouraging responsible tourism and advocating for local access

Brân Devey

Yr olygfa o'r Mynydd Mawr, mynydd llai cyfarwydd • The view from Mynydd Mawr, a lesser travelled mountain

In Wales we are blessed with breathtaking landscapes, charming communities, and hidden gems that attract countless tourists every year. However, the growing popularity of honeypot sites like Yr Wyddfa (Snowdon) has led to concerns about over tourism and its impact on the environment and local communities. In this article, we will explore the importance of encouraging tourists to have a Plan B, educating them about the Countryside Code and Leave No Trace principles, and promoting the Paths to Wellbeing approach, which focuses on reinvigorating and protecting local community paths and places to walk.

Diversifying tourism with Plan B

As the number of visitors to Wales continues to rise, it is crucial to encourage tourists to have a Plan B to explore alternative destinations when a popular site is too busy. By promoting lesser-known areas and providing information on their unique attractions, we can distribute the visitor flow more evenly and reduce the strain on honey pot sites. Encouraging tourists to have a Plan B allows them to experience the diverse natural beauty and cultural heritage of Wales beyond the well-trodden paths.

Educating and practising the Countryside Code and Leave No Trace

The Countryside Code provides essential guidelines for walkers, ensuring a harmonious coexistence between tourists, locals, and the environment. By educating ourselves and others about the code's principles, such as respecting wildlife, leaving gates as found, and taking litter home, we can begin to foster a culture of responsible tourism. All walkers should familiarise themselves with the code and understand the importance of respecting the local communities and preserving the natural environment for future generations. Alongside the Countryside Code, promoting the 'Leave No Trace' principles which Ramblers Cymru strongly advocate for, is crucial in minimising the environmental impact of tourism. We must all be educated about the importance of leaving nature untouched, disposing of waste properly, and minimizing our carbon footprints. By adhering to these principles, we can help protect delicate ecosystems, preserve the integrity of wildlife habitats, and ensure a sustainable future for Wales's natural wonders.

Paths to Wellbeing: Discovering and protecting local community paths

To try and improve our much-loved path network that has faced years of declining budgets and resources the recent Ramblers Cymru Paths to Wellbeing project (<https://pathstowellbeing.ramblers.org.uk/>) has been taking a different approach, working directly with 18 communities across Wales to equip them with the skills and knowledge to protect their local paths and access. By creating 145 new walking routes, the project has encouraged people to discover and protect local community paths and places to walk to improve their health and wellbeing through walking. It has also helped foster a deeper connection with the local landscape and heritage, encouraging tourists to explore these hidden paths by dispersing footfall from the busy 'honey pot' sites while supporting local economies by promoting lesser-known businesses and attractions.

Strengthening local communities

By redirecting visitors away from 'honey pot' sites, we can alleviate the pressures on local communities and infrastructure. Supporting local businesses and initiatives fosters economic sustainability and preserves the unique character of each community. When tourists venture beyond the popular destinations, they often engage in more meaningful interactions with locals, fostering cultural exchange and enhancing their overall experience.

At Ramblers Cymru we believe that encouraging tourists to explore alternative destinations, such as those in our Paths to Wellbeing project, and to practice the Countryside Code and Leave No Trace principles, can have a positive and sustainable impact on Welsh tourism. By distributing visitor numbers, protecting the environment, and supporting local communities, we can ensure that future generations can continue to enjoy the beauty of our nation. The big challenge we face is making sure that the paths (Public Rights of Way) in the heart of our communities are invested in, accessible and in a better condition than at present, where we estimate that around 50% of them in Wales are inaccessible (www.ramblers.org.uk/ourpathsourfuture).

We must all be responsible and take conscious choices, leaving no trace behind and embracing the paths less travelled.

Brân Devey is the Communications and Engagement Manager for Ramblers Cymru

Lily and Andrew
IN-STORE KIT SPECIALISTS

TOGETHER WE ESCAPE

COTSWOLD
outdoor

15% discount in-store and online for
Snowdonia Society members.

T&Cs online.

With the help of our partners, we're striving to protect the landscapes we love. By working with responsible brands and helping you find the right kit for lasting adventure.

To find your perfect fit, book an in-store appointment with our specialists:

- Expert boot fitting
- Custom rucksack fitting
- Electronics advice
- Bespoke camping kit list

BOOK NOW

Make the right choice with people
who love the outdoors as much as you

Cymdeithas Eryri
Snowdonia Society

CYFRANNWCH

- ✓ ar-lein yn www.cymdeithas-eryri.org.uk
- ✓ gyda siec, yn daladwy i 'Cymdeithas Eryri'

YMAELODI

- ✓ ar-lein yn www.cymdeithas-eryri.org.uk

DONATE

- ✓ on-line at www.snowdonia-society.org.uk
- ✓ by cheque, payable to 'Snowdonia Society'

JOIN

- ✓ on-line at www.snowdonia-society.org.uk

✉ Cymdeithas Eryri • Snowdonia Society, Caban, Yr Hen Ysgol, Brynrefail, Caernarfon, Gwynedd LL55 3NR

☎ 01286 685498 ✉ info@snowdonia-society.org.uk

Elusen gofrestrdig rhif • Registered charity no: 1155401